

సహా కవి కాళిదాసకృత
కాళికాస్తుతి.
(దశశ్లోకం)

~~బుధతామేనామృతశ్చేత~~
ఆంధ్రప్రదేశ్ పదవిశేషార్థవివరణముతో
సముపేక్ష

రచయిత:
ఉభయభాషాప్రవీణ
కవిత్రి అన్నప్పదేవీ, తుట్ల

ప్రథమముద్రణము మే 1952
ప్రతులు 1000

శ్రీహయగ్రీవగ్రంథమాలా ప్రచురణము నెం. 1

శ్రీనివాస ముద్రణాలయ
రాజమహేంద్రవరం

గ్రంథము నచ్చు వేయించిన మహోదారులు
బ్రహ్మశ్రీ లంక సుందరం M. A. Ph. D గారు
సర్వోదయ కార్యక్రమోద్ధారకులు
పార్లమెంటు మెంబరు.

పార్లమెంటుమెంబరును, “సర్వోదయోద్ధారక”

చిరుదాంకితులును అగు

డాక్టర్ శ్రీలంకసుందరము M. A. Ph D. గారికి

గౌరవకర్తగారిచే సమర్పింపబడిన

పద్యపుష్పమాలోపహారము.

శ్లో॥ శ్రీ ధరోఽవ్యాధ్యయగ్రీయః । కాశ్యపాస్వయసమ్భవమ్
సుష్టమ్ సుష్టరాఖ్యానమ్ । శ్రీభూపుత్రాయరన్వితమ్. 1

ఉ. కలిగిరి యాగదీక్షితులు గౌరవపాదపమూలకంధముల్
సలలితవేదశాస్త్రఘనసంచయపారగులౌ మహాత్మకుల్
ఫలయుతనత్తపస్వులును భావజహ్నులు మేలుసేతకున్
నిలయులు లంకవంశజు లనింద్యులుకాశ్యపగోత్రమందునన్. 2

ఉ. వారలలోన మేటిముని వన్నెనుగొన్నాడు సీతారామధే
పోరును నేర్వకుండు ఘనపుణ్యులలో మొదలుండువాడు, సం
చారపుతీరుచే జనులఁ జక్కనిదారికిఁ ద్రిప్పువాడు దాఁ
గారణజన్ముడన్ననుతిఁగాంచిన విప్రుడు బందర్లందునన్. 3

ఉ. కాపుత్రముండె నాతఁడొక కాలమునాడును బూరుషాంతరుల్
మాపుల రేపులన్ గులమానిని మోమును జూడనట్టిదే
పాపము నేరనట్టిదగు పాపనశీల పతివ్రతామణిన్
శ్రీపతిభార్య నాడగినచేడియ రామయనాఘఃకూడితా॥ 4

ఉ. వారలకుఁబ్బవించి రతివాగ్గుణశీలురు వైదికాదరుల్
 ధీరులు మూర్ఛిసంఖ్యలు సుధీవినుతుల్ పరమార్థపారగుల్
 వీరులు ధృమందు దయవీరిది సొమ్ము జనానుకూలసం
 చారులు తల్లిదండ్రులకు సత్పాపపుత్రులు సర్వసేవలన్. 5

ఉ. సోదరులందుఁ బెద్దయగు సుందరుఁ డిన్నిటఁబెద్ద, స
 ర్వోదయబద్ధకంకణుడు నూజ్జితశక్తి యశోభిరాముఁడున్
 వాదులబోక విద్యల శబాసనునట్లుగఁ బల్కనేర్చు వే
 లాదుల వేదులకొ ఘనదయాగుణశాలి విశిష్టదాతయున్. 6

ఉ. శంకరనామకుండు జనసంఘసమాదృతజీవి, రంపవం
 శాంకుర మాంధ్రకావ్యముల నన్నిటి నేర్చినదిట్ట నన్నునీ
 లంకకులోద్భవున్ గలిపి లక్షణముల్ వివరించి తెల్పి ని
 శ్శంకగఁ గాళిదాసకృతినల్పగఁ బ్రోద్బలమిచ్చె నాదటన్. 7

ఉ. ఆతఁడు కాళిదాసకృతమంచు నుతిన్ గను కాళికాస్తుతిక
 జేతము నల్లగావించుఁ జేయుడు తెల్లనఁ గబ్బుమట్లుగా
 విత్తవిహీనతన్ దమరు వెన్నకుఁ దీయకుడంచు తెల్పి రా
 నాతతభక్తితో నొనగ నాకృతికిన్ స్థిరరూపసంపదన్. 8

ఉ. పాండితిలేనివారు కవిభావములన్ గనలేరు, పండితుల్
 మొంజీశిఖండివాదముల మూర్ఖులయట్టులఁ బల్కుచుందురీ
 తం డటుగాక భావము పదంబుల యర్థరసంబులెల్లఁ దా
 విండుగఁగొలి మత్కృతిని నిల్వెను భూమినిఁగాళికాస్తుతిన్. 9

సుందరు మందహాసము వసుంధరలో గలమేటి సుందరీ
 పృందములోఁగఁజేయును వివేకము పండితమండలిన్ మహా
 నందమునందు ముంచును ఘనంబగు వాక్పతురత్వమన్యులన్
 బందమువేసి నిల్పుచు శబాసనిపించు నదెంతపుణ్యమో. 10

పావనమైనజీవనము నిల్పులభాగ్యము విగ్రహంబుచన్
 జీవమునొందు మన్మథువజీరుగజేసెడు చూపురేఖ, సం
 భావమునొందు దీనజనసాలన మెల్లర వృద్ధిగోరు నీ
 భావముకార్యరూపమునభాగ్యమునిచ్చు టదెంతపుణ్యమో. 11

సీ. అడుగుపెట్టినచోట నన్నంబులేదను
 నార్తనాదము లడుగంటిపోవు
 పలుకు సౌభాగ్యంపు పటిమఁ గాంచినతోడ
 దేశద్రోహులసంఖ్య తేలిపోవు
 ప్రజలసౌఖ్యమునకుఁ బరికరంబులఁబట్టి
 దారిద్ర్యదోషంబు తలఁగిపోవు
 సంఘంబులకు నెల్ల సాహాయ్యమునుజేయఁ
 గయ్యంబు లన్నియుఁ గాసిపోవు

తే. గీ. ఇట్టి సుగుణపేటివి జగజ్జెట్టివగుచు
 గాంధిమతమున తూ, చా, లు కదపకుండ
 నడచి నడపించి ప్రజలకు నయముఁదెల్పి
 ప్రోచినాడవు కలువునఁ బురములెల్ల.

12

పేరుకు నామినేషనును బెట్టినమాత్ర జయంబునొందు నీ
 తీరును జూడగా రిపులు తీరనిబాధలఁ దెల్లఁబోవుచు

న్నాకొక లంకిసుందరుడె నాయకుడొనని వేదవేత్తలున్
 తీరుగ సామమున్ ననివి తెచ్చెరిసేకు శతాయుచున్నతుల్ 13
 బీదలపాటు బోవడిచి పెద్దలనారవమెంచి ఎంతటన్
 నాడములెల్లమాన్చి జనవండ్లపు కర్ణములోలిసేయుచున్
 సాదుల వేదవాఁలను సామ్యముగల్గి జూచునట్టి నీ
 వీడయ నేర్వగాగురువులెవ్వరో యచ్చెరువాయెనుండరా! 14
 పారనుజేతఁడట్టి గరుపారంగఁ జూచిననారికెల్ల నే
 పాదిన మేనిసారణంగఁ బల్లెలఁబీల్లలఁ బెద్దవాఁలన్
 జేరిపురోభివృద్ధికినిఁ జెప్పుచు మూర్ఖము మట్టి సూయు నీ
 తీరును జూచునారలకుఁ దీరునె తాపము లంకసుందరా. 15

సీ. ధనములేక చదువఁ దలమోచుకొంటివి

యెటులైతివాద్యుడ యింజనీరు

భుక్తికి నిడువారు వొడమరంటివి భూమి

నబ్బెనే యెటు విద్య న్యాయ నాది

పుట్టంబులకులేక పొత్తంబులకులేక

శాస్త్రంబులెట్టులఁ జదివినావు

వొత్తంబులేదంటి విలువకబ్బములెల్లఁ

బ్రకటింప నెట్లయ్యెఁ బండితుండ

తే. గీ. అనుచు నన్యోన్యభాషల నాంధ్రులెల్లఁ

జెంది మేలును మరచుట చేటటంచు

లంకసుందరుచేసిన జంకులేని

దానధర్మములను మదిఁ దలచుచుండున్.

ఉ. పొట్టిది లాగుకట్టకొని బుట్టెమనకట్టనిఁ నేతఁబట్టి నీ
కట్టిదిఁ పుణ్యమో తెలియమేమియుఁబట్టెల నేద్యగాంక్షిక్రొ
జట్టులుగట్టి యేగెనపు సర్వజనావనదీక్షఁజేసి నీ
పుట్టిము రిద్దినకు సిగ్గులుబద్ధల భావనసేయ మేమయా.

ఉ. మెండురు పార్లమెంటుకని మీవిజయంబును విన్నయందరున్
సంబరమొంది మేలనుచుఁ జూచి ధర్మము శృద్ధి నొందునం
చుండరమార్థవేకల్లు విశుద్ధచరిత్రఁ సుసుందరుఁడుండినన్నము
న్నంబరిమున్ పశేషముగ నందుదుల్లెరటంచు నెంచుచున్.

ఉ. ఎన్నికలోన కెల్లునకు నెక్కెసమమమునాక, మున్నె నీ
వన్నివిధాల లోకముల కాగరునై నిలుచుండి మేలులక
గొన్నజనంబు లెన్నికిక గొప్పగపల్కెడువారి నెంచునే!
సన్నత! నీదయాగుణమె చాలును నెన్నిక నీవుగెల్గుగన్. 19

సీ. వైదికజనుడెంచు వల్లభు మది నెంచి
వరియించె సుందరు వాక్కుదేవి
మన్మథుఁబడనాడి మనలేక నిన్బొందె
లావణ్యశాలిని రతియుదేవి
అక్షణంబు ల్గోకంబును సుఖమని
నెయివట్టుకొనె నిన్ను సిరియుదేవి
శాసించుటయకాని చరియించ రొరులని
కేల్గుపై నిన్నెన్నికీర్తిదేవి

తే. గీ. ఇన్ని సుగుణాలహేళిక నిన్ను నెన్ని
పూజించునుల్లెర దాష్టిని పొందివుగదె

సర్వవిధముల నుదయంబు జరుగుననుచు
లలితహూని నిర్బంధే రాజ్యలక్ష్మి.

20

అందరు వెన్నువారమున చాతురతక బరువెత్తుచుందురే
యంలల మెక్కియో పీయమందంగ విత్తము నెల్లజిమ్ముచున్
ఘోషములోనఁ గుండవొక ధీరుని కెవడి నింటనుందువో
సుందర! విత్తమీపు కడుచోద్యముగల్గును నీదు నెన్నికన్. 21

సీ. సర్వోదయం ని చాటించుటయకాని

పనుల నావంతేని బాటుపడఁడు

అన్నవస్త్రములకు నల్లాడెననుగాని

పోగొట్టు నుపపత్తిఁ బూనఁజొకఁడు

నడువలేననుగాని నాటఁడు మొక్కల

విస్తరిపథంబుల వేయఁబోఁడు

ఉడకఁబోదను నుద్దేశములెకాని

నూతులద్రవ్వించఁ జేతులిడఁడు

తే. గీ. అటుల నాయకులుండఁగ నాదుకొనుచు

బ్రజలదుఃఖంబుఁ బోగొట్టఁ బాటుపడుచు

నున్న నిన్నెన్ని వంతలనన్ని వీడి

మాస్యమాయెను వాల్తేరు మండలంబు.

22

ఆయువరోగభాగ్యముల నందుచు నాత్మజకీర్తి భోగనం

ధాయక శాలిశీలవయి ధార్మిక క్షేమఁజొచ్చు ధాతిలో

బయనిభూతి సంఘదయఁ బట్టెను : నాయకధర్మమెల్ల వా

లాయముపొంది వృద్ధిగొనులక్ష్మిని జేఁగొని లంకసుందరా.

పండితాభిప్రాయములు.

శ్రీ వాసా అన్నప్పశాస్త్రిగారు, } సంస్కృతభాషాపద్యాసకులు
వ్యాకరణశాస్త్రమున
సాహిత్య విద్యాప్రణాళి
ఉభయభాషా పండితులు. } ప్రభుత్వకళాశాల,
రాజమండ్రి.

బ్రహ్మశ్రీ ముక్కవిల్వన్నప్పవీక్షితచర్య విరచితయా
బుధతోషిణీ సమాఖ్యవ్యాఖ్యయా సముద్భాసితాం కాలికా
దేవీస్తుతిపఠం దశశ్లోకముమా మామూలచూడ మజాలోక
యమ్ ఇయంచ దశశ్లోకీ కాలికావరప్రసాదలబ్ధమహామహిమ
శాలినస్తత్రభవతస్సుగృహీతనామధేయస్య కవికలగురొ
కాలిదాసస్య పదనావిద్గతిః ప్రథమో వాగవతార ఇతి
సార్వజనీనా ప్రథా వరిషర్తి. అశ్వధాటీసమలిశాయితా
విశేషాంచితశ్రుతిసుభా పుత్రగణిసముల్లసితా పండితాపండిత
సాధారణ మమస్తవదయానంద మాదధతి జగతి జాగర్తయం
కాలికాస్తుతిరిత్యపరోక్షమిదం సమేషమ్॥

యద్యపి కాలిదాసీయతయా సకలవిబుధసంప్రతిపన్నే హ
రఘువంశాదిషు యాదృశీ లోకోద్ధరానంతర సాధారణా శైలి
సమనుభూయతే నైతాదృశీ దశశ్లోకీగతా శైలితినేయం కాలి
దాసకృతిర్భవితమర్హత్యక్తికోవకాశో విప్రతిపక్షే, తథాపి
విలక్షణశోభాపరిమాణయోః శారదవాద్వికప్రతస్త్వికృత
ఘృష్టాఘృష్టమణ్యోరివ చ నానయాశ్చోర్వాస్తవికభేద
కల్పనముచిత మిత్యనాధితలోక శ్రీతి శరణేరస్మాభిరభ్యుప
గస్తవ్యమితి మన్యామహా కించాత్ర శైల్యాం యమకానుప్రా
సాదికబద్ధాలంకారప్రాచుర్యనిబంధనో యశ్చ బద్ధాడంబరసంస్థాయ

మశ్వధాటి వృత్తాత్మికాయామస్యాంస్తుతౌనాస్తరీయకతయా
 సమాదృత ఇతి భూషణమేవేదం న దూషణం భవితుమర్హతి।
 శబ్దాలంకారఘటనాచాతుర్యమనితరసాధారణమస్య కవికుల
 తిలకస్య రఘువంశనవమసగ్గీయ శ్లోకచరమచరణాదిషు పృచు
 రతయా సందృశ్యత ఏవ। న్యంగ్యవైభవం రసభావాలంకారాది
 పరిపుష్టిశ్చ రంఘునంశాదిష్వివాత్రాప్యన్యూనతయైవాస్తీతి
 వ్యాఖ్యాత్రాతత్ర తత్ర బహుధాప్రసంగిత మస్త్యేవ. ఏవం వస్తు
 స్థిత్యవిరుద్ధం లోకప్రతీత్యనుగుహీతంచ నైలక్షణ్య మాపాతః
 తోఽను పపత్తివోష కలితమిత్యాకలయన్తో నవీనచారిత్ర పరి
 శోధకాః కాలిదాసకృతిషునేమాం పరిగణయితుమపారయన్ని
 త్యేవ వక్తుం న్యాయ్యమ్.

సమధికతబహులప్రచారాయా అప్యస్యాః యావద
 ర్థావగమస్సమగ్రీవ్యాఖ్యానసాపేక్ష ఏవేతి నావిదితం ప్రేక్షావ
 తామ్। కాలగత్యా విరలీభవతి సంస్కృతభాషాప్రచారే
 ప్రాచీనగ్రంథావగమన శక్తౌ క్రమశః క్షీయమాణాయాం ఏతా
 దృశ వ్యాఖ్యానానుదయే సుతరాం దురవగమార్థతా క్రమశః
 ప్రచార లోపశ్చాస్యా భవిష్యతీత్యాకలయన్తో నీక్షితనర్యాః
 మహతా ప్రయాసేన నర్వాంగసుందరీమిమాం బుధతోషిణీం
 విరచయ్య మూలస్య సుబోధతాం సంపాద్య మహతీం లోకోప
 కృతిం విదధానాః నూనం ధన్యా ఇత్యాకలయామః.

ఇదమేవచానుసంధాయ శ్రీమద్భిర్లంక సుందరీమహోదయై
 స్సమృదయధురీణై రాంధార్ధ వివరణయోజనమపి వ్యాఖ్యాతృ
 హస్తేనైవ కారయిత్వా ముద్రాపయిత్వాచ స్వీయధనవ్యయేన

కాలిదాసకృతి రియం నకలాద్ధిహస్తగతతామాపాదితేత్యహా! తేహముచిత్రతా, రసికతా, సంస్కృతభాషాసమాదరణశీలతా పండితపక్షపాతితా చ బహుధాప్రశంసార్హాప్రపమేతోవ్యాఖ్యాతృ ముద్రాపకమహాశయా ఉత్తరోత్తర గ్రంథనిర్మాణముద్రా పణాదిభిర్లోలోపకారపరాయణో నకలశ్రేయోభాగినో దీర్ఘాయు మ్మంతాచ భూయాంతాం పరమకారుణీకస్య పరాత్పరస్య భగవ తః కృపావిశేషేణేత్యాశాసే—

రాజమండ్రి) }
15-4-52

వా సా అన్నప్ప శాస్త్రి

★

★

★

బాలవ్యాసవ్యాకరణాచార్య } పితాపురం.
శ్రీ వాచానసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు.

అయిమహాశయా! ప్రధితమేవైతత్, యత్కాలికా దేవ్యసాధారణానుగ్రహలాభేనానంద్యశానందగల కవితావిరా జితః కవికులమూర్ధస్యః సార్థకనామా కాలిదాసమహాకవిరితి.

చిరస్మరణీయోఽయం మహాకవిః తామేవ కాలికాదేవీం దశశ్లోక్యాశ్వధాటీ వృత్తాత్మికయాఽస్తాషీత్.

సేయం దశశ్లోకీ శబ్దాదిగాంధీర్య సమంచితా సామాన్యతో దురధిగమార్థా టీకా సాపేక్షా బహుభిః పఠ్యమానా చ దరీద్రశ్యతే.

స్థితేవై పం తద్వ్యాఖ్యానేన లోకోపకృతిం కర్తుకామాః శ్రీముక్కవిల్లునామకాన్నప్పదీక్షిత మహాశయా! బహు పరిశ్రమ్యాభేద్యస్థలేషు సమస్వయసరణిం సమ్యక్ ప్రదర్శ

యస్తః బుధతోషిణీటీకా మారచయ్య కృతకృత్యా అభూవన్.
 ఏతాదృశస్య లోకోపకారకస్య గ్రంథస్య ముద్దాప్తావణకార్యం
 నిర్వాప్య స్వీయం విద్యాభిమానం లోకోపకృతించ విశదీకృత
 వతాం శ్రీలంకోపనామక సుండిరార్యాణాం ధన్యతాం సంభావ
 యామః. సేయంటికా దశశ్లోకీస్తుతి పాఠకానామపకుర్యాదితి
 విశ్వసిమో వయమ్.

ఇ త్థం

బాలవ్యాస, వ్యాకరణాచార్య
 వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి.

★

★

★

వ్యాకరణశాస్త్రము, విద్వాన్
 శ్రీధర్భా సర్వేశ్వరశాస్త్రిగారు
 Pandit, W. G. B. College.

Bhimavaram.

ది 18-4-52

బ్రహ్మశ్రీ ముక్కవిల్లి అన్నప్పదీక్షితులుగారు రచించిన శ్రీకాలిదాసకృత కాళీదశశ్లోకీస్తుతి వ్యాఖ్యానమును స్థాలీ పులాక న్యాయమునఁ జూచితిని. ఆమూల గ్రముగఁ జూడ పలయనను కుతూహలమున్నను సంసారపరిస్థితులనుబట్టి చూడ లేకపోయితిని. ఈ వ్యాఖ్యానపద్ధతి కోశప్రదర్శనము అలంకార పరిశోధనము మున్నగు విషయములందు నామూలంబిఖ్యతే కించిన్నా సపేక్షితముచ్యతే అను మల్లినాథపండితునికైలిని స్మరింపఁజేయుచున్నది. ఇద్దానినిజూచిన యల్పజ్ఞాధికజ్ఞులుగూడ ప్రశంసించునట యందతిశయోక్తిలేదు.

ఈ మహాకార్యమునకుఁ దోడ్పడిన బ్రహ్మశ్రీ లంక సుందరము గారెంతయుఁ బ్రశంసనీయులు. ఇక్కాలమున నిట్టి పనులకుఁ దోడ్పడువారు అరుదుగదా. కావున నియ్యది వారి భిక్తాగ్రేసరత్వమును సహృదయత్వమును పాఠప్రతిపత్తినిజాటుచున్నది.

ధర్భా సర్వేశ్వరశాస్త్రి

ఉపోద్ఘాతము.

శ్లో॥ పురాణవీనాం దానాః స్రగ్వన్తే । కిన్ధిపి కాన్ధిపితకాళిదానా
అద్యాపి కత్తుల్యక వేరభావా । దవామికాసార్థవతీబభూవ॥

భావము:—కవులలో నెవరుగొప్పవారనుపొక్క కలిగినప్పుడు మొట్టమొదట కిటికనవేలితో కాలిగానును లెక్క పెట్టిరి, అతనితో అతనితో సమానుడను కవిలెక లెక్కకుకొరడవవేలికి కనిపేరు దొరకనీడు అందుచేతనే అనామిక (ఉంగరమువేలు) సార్థకవాచధేయము కలదయినదని పుజులుచెప్పుచున్నారు. అనగా కాలిదానుతో సాటిగలకవిలేడని భావము.

అట్టిగౌరవమునుజూచిన కాలిదాను ఎక్కడివాఁడో? ఎప్పటివాఁడో? ఏవంశమువాఁడో? నిర్ధారణముగాఁ దెల్పుకొనఁగూడదున్నది. కాని నవీన చారిత్ర) పరిశోధకులు మాత్రము కాలిదాను క్రీస్తుపూర్వము లేన కతాబ్దము వాఁడనియు, 3వ శతాబ్దము వాఁడనియు, 1వ శతాబ్దవాఁడనియు, క్రీస్తు తర్వాత లేన కతాబ్దవాఁడనియు ననేకవిధములఁ జెప్పుచున్నారు. ఎవరికిఁ దగిన యుక్తులను వారు చూపుచుండుటచేతను, ఒకరియొక్కచే నుజ్జయింపి యుక్తి ఖండితమగుటచేతను నేటికిని కాలిదాను కాలముమాత్రము నిర్ణయము జేయ శక్యము కాకున్నది. ఇట్లే ప్రదేశమునుగూర్చియు, అతనివంశమును గూర్చియు నిర్ణయించలేకున్నారు. కాని అతఁడు మేఘసందేశాది కావ్యములలోఁ జేసిన వర్ణనావిశేషములనుబట్టి ఉజ్జయినీపట్టణ ప్రాంతమువాఁడని కొందరుచున్నారు. వంశచరిత్రము మాత్రమేమియుఁ దెలియకకవ్యము గాకున్నది కాని యతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములుమాత్రము కొన్నిదొరకు చున్నవి. అందులో 1 రఘువంశము. 2 కుమారసంభవము. 3 మేఘసం దేశము. 4 ఋతుసంహారము అనునాల్గును కావ్యములు, 1 కాకుంఠలము

మాళవికాగ్నిమిత్రము. 3 విక్రమార్కము అనునవియును నాట
 కములు. ఇంకను కొన్ని గ్రంథములు కొన్ని చాటుస్లోకములు కాలిదాస
 కృతములుగా లోకములోఁ బ్రసిద్ధిగన్నవి కనబడుచున్నవి. ఈతనికృతు
 లన్నియు హైందవులచేతనే గాక విదేశీయ పండితోత్తములచేఁగూడ అధిక
 ముగ మన్నింపబడుచున్నవి. అనేకభాషలలో కనువదింపబడుటచే నేటి
 ప్రపంచమున నన్నిదేశములవారును దెలిసికొని యీతనిని ఈ గ్రంథములను
 వేళోళ్ళ కొనియాడుచున్నారటచే వీని కవితామాధుర్యము, గ్రంథ
 ప్రాశస్త్యమును తెల్లబెడుచున్నవి ఈకవిసంఘసంకీర్తి యనర్గళధారా
 రూపముగవిక యెట్లుబడెనా - యునుందియ మందరకును గలగకపోదు.
 అతని నామమునుబట్టియు వాతఁడు రచించిన కాలీస్తుతినిబట్టియు నితఁడు
 భక్తితో కాలికాదేవినుపాసించి మానవులయందుఁ గనివినియెఱుంగనియపా
 రకవిరాళక్తిని పొందెనని తెలియుచున్నది. అదిగాక కాలిదాసు నిర్ధనకుటుంబ
 సజాతుఁడనియు, కాలికాదేవిని ప్రార్థింపగా నామప్రత్యక్షమై వెంటనే
 నాలుకమీఁద బీజాక్షరములను లిఖించెననియు నద్దాననవరిమిత ప్రహలాదూప
 మున కవితాసృవంతి యావిర్భవించెననియు, వెంటనేతనయెఱుటదివ్యమంగళ
 విగ్రహముతో ప్రత్యక్షమైన సర్వలోకపూజ్యురాలగు కాలికాదేవినిపదిస్లోక
 ములచేస్తుతిచెసనియు నాకాలికటాక్షముచే రాజసన్మానములందనేక సత్కా
 రములబొందెననియు, లోకోత్తరములగు గ్రంథముల రచించెననియు, సర్వజన
 సామాన్యముగు ప్రతీతి లోకమున నిలబడియున్నది. ఈకవిచేతనే రచింపఁ
 బడినవరు స్లోకములకు నేటివఱకు సరియయిన వ్యాఖ్యానముగాని
 తెలుగర్థముగాని లభింపలేదు. అయినను స్లోకములుశ్రోత్ర పీఠములగుటచే
 నకల హృదీ హృదయరంజకముగాను, పండితాదరణీయభావార్థ రసాలంకార,
 భగిని సముపేతములుగనుండి కాలీకోపాసకులచే నిత్యము బారాయణము
 చేయఁబడుచున్నవి. మంత్రోపాసకులుపారాయణచేయుటచేతనే వీనియందు
 మంత్రములందువలె మహిమగలదని తెలుచున్నది. అందుచేతనే కాలగర్భ
 మున నణగిపోక నేటికిని మహిమాన్వితములయి విరాజిల్లుచున్నవి. ఇట్టిస్లోక
 ములను నేకప్పుడప్పుడు చదువుచు నర్థభావాలంకార రసస్వముల కచ్చెరువడి

వానియందలి కావ్యలక్షణములను విమర్శించుచు స్నేహితులతో జెప్పుచు
 డెడివాడను. ఇట్లుండ నొకనాడు కృష్ణానామవదనప్రేరణచే
 నీర్లొకములకు సుస్మృతభావలో వ్యాఖ్యానము చేయవలెనను కాత్యాయన
 జనించి ప్రారంభించితిని. కాని యిది యనేక పాఠాంతరసహితములు, నన
 నిత్యమును గంభీరార్థయుక్తములును దురవగాహములునయు చాలవోట్ల
 కష్టపెట్టినవి. అయినను అస్పష్టమవశ్యమును, రాజమహేంద్రవర
 ప్రభుత్వకాలాలా సుస్మృత భాషోపన్యాసగులును, సకలకాస్త్రసాంప్ర
 దాయ పాఠంగతులును అగు (బ్రహ్మకీ) వాసా అన్నప్పశాస్త్రిగారు
 ఈకృతీయందు ప్రత్యక్షరములను జదివి, విమర్శించి యర్థపాకభేదములను
 వ్యాకరణాది కాస్త్రసాంప్రదాయములద్వారానిర్ణయించి సహాయముచేయు
 టచే నేను కృతకృత్యుడనయితిని. కొన్ని ప్రదేశములందు భర్తకాస్త్రవిరోధ
 పరిహారములను జేసి సిద్ధాంతములగుడఁ దెల్పవలసినవచ్చినది ఈకవిత్వము
 సర్వజ్ఞురాలగు కవియొక్క కరుణాకటాక్షలబ్ధమగుటచే నల్పజ్ఞుడనగు
 నేనెన్నియర్థభావములను వెల్లడించినను ఇంకనులోపభూయిష్టముగ నేకవిధము
 చుండును. కనుక పండితాశ్రయము శ్రీగంధమునందలిగురువులను గ్రహించి
 దోషములను నాకు తెల్పినవో మరల అచ్చువేయించువపుడు దిద్దుకొందునని
 సభినయముగఁ మనవిజేయుచున్నాను.

సర్వోదయ కార్యక్రమ బద్ధకంఠులును పాఠ్యమెంటుమెంటును
 అగు శ్రీలంక సుందరము M. A. Ph. D.; M. P. గారు ఒకప్పుడు
 రాజమండ్రి రాగా వారితోగలిసి ఈశ్లోకములను వ్యాఖ్యానములను చదివి
 వినిపించితిని. ఈశ్లోకములు వారికంతకులూర్యమే కంఠస్థములై యుండు
 టచే నేతెల్పినభావముల కానందమునొంది సుస్మృతవ్యాఖ్యానము కొద్ది
 మందికే తెలియునుగనుక తెలుఁగున ప్రతిపదార్థవివరణములతో వెల్లడింప
 వలసినదని నన్ను ప్రోత్సహించిరి. వారిప్రోత్సాహమునఁ దెలుఁగునవివరించి
 మరల వారు రాజమండ్రివచ్చువపుడు చదివి వినిపింపగా “నేనీగంధము
 నచ్చువేయించెద”నని వెంటనే ముద్రాపకుల(దిల్లి) దానికేవలయు విత్తము

తయు నొక్కచుడినిచ్చి అంధభాషకును, అంధులకును మహోపకారము చేసి వారి సహృదయులకు పండితపక్షపాతయును వెల్లడిచేసిరి. ఇట్టివారిని బట్టియే భర్తృహరికూడ “సజ్జనులు తాళి పరహితచరణమతులు” అని వచించినవాఁడు. వీరికిను ఇట్టిగ్రంథముల రచనకుఁ బండితులఁ బురి కొల్పచు నాంధ్రభాషకు నందు జ్ఞానోదయ వికాసములకు తోడ్పడుచుఁ దమసర్వోదయ కార్యక్రమమును సగ్రముగావించి నిర్వహింతురుగాక శ్రీలక్ష్మీకాయగీకమూర్తి వీరి సకల శ్రేయోభివృద్ధిగా రక్షించుగాక.

నే రచించిన యీదశ శ్లోకీవ్యాఖ్యను సావధానముగా బరిశీలించి “గుణదోషాబుధోగృహ్యన్నిస్తుత్వే శాఖివేశ్వరః । శిరసా జ్ఞానం పేపూర్వం పఠ. కష్టేనియచ్ఛతి” యను నాశ్లోక్త్యనుసారముగ దోషములనువిడిచి గుణములనే యుగ్గడించుచు నవ్యాఖ్యపాద్యష్టితో నభిప్రాయముల నొసగి నాకుత్సరోత్తర । గ్రంథరచనకు ప్రోత్సహమును కలుగజేసిన మహనీయులగు పండితప్రకాండలకు నాకృతజ్ఞతాపూర్వకం దనముల నర్పించుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము }
20-5-52

గ్రంథశ్రీ.

శ్రీ లక్ష్మీ హయగ్రీవా యనమః .

మహాకవికాళిదాసకృతా కాళీస్తుతిరూపా దశశ్లోకీ
బుధతోషిణీటీకయాఅన్ద్రప్రతిపదవిశేషార్ధవివరణేనచోపేతా

ప్రథమశ్లోకః

చేటిభవన్నిఖిలభోటీ కదమ్బననవాటిసు నాకివటలీ
కోటిధచారుతరకోటిమణీకిరణకోటికరజ్జితపదా
పాటికగర్భకుచశాటి కవిత్వపరిపాటి మగాధిపసుతా
ఘోటిమలా జనకధాటి ముదారముఖవిటిరసేనతనుతామో.

బుధతోషిణీటీకా.

శ్లో. విద్యామాన్సి మఖ్యచన్ద్రవలయశ్వేతారవివస్థితమ్
హృద్యాశ్మిన్ సుఖటికాద్రిన్మొలతమ్ విశ్వీతమానం క్రియా
వాసూజ్ఞ-సతవల్లభం ప్రతి సదావ్యాఖ్యాన మహ్మయహ
గర్భా నాదిమూలయమ్ హయగుణం ధ్యాయామి హంసాత్మకమ్॥

శ్లో. పురాగర్హవామ్నే శవన్యా ఉపాస్తిం,
దదా వాత్మనిష్ఠం స మే వామనాస్యో
హృదిపోఽద్య బూతే దశశ్లోకీటీకా,
తతో గర్భగర్భో న మేస్తి ప్రశస్తిః॥

శ్రీలక్ష్మీహయవదనలీలావిలాసావిర్భూతాయా మహ్యం వాగగ
మయ్యం జగత్కామనేకవిలాపికారదా పుష్పభూవన్నితి సర్వవిదితమ్ ।
తేషా కాళినాసకనిష్ఠికాధిష్ఠితః నద్వితీయో స్త్రీతిప్రథా ముపజగామః అత
ఏవ కాలిదాసాచూర్ణమూర్తాభిషిక్తో భజయతే । స చా జన్మదండిః విద్యాగర్భ

కూన్యశ్చ: తథాపి కాళికావరప్రసాదేన హాహాకవిమూర్ధన్యో జాత ఇతిసర్వ
 జనీనా చార్తా ప్రచలతిస్మృయస్యా: ప్రసాదాసారావిరూపితసకలవిద్యావివే
 కోఽయం కాళిదాసు: ప్రథమమ్ తామేవ కాళికాం నిరర్గళమధురయా రసా
 లక్ష్మరభావభరితయా శృతిసుభగయా నాచా స్తాతుం సముపచక్ర మే
 సా చ స్తుతి: దశశ్లోకీపరిమితా విజయతే, సా చ లబ్ధహయగ్రీవానుగ్రహేణ
 తుళిననన్దనగోత్రజేన ముక్తివిల్లిత్యుపనామకేన అన్నప్పదీప్తి తేన బుధతో
 పిత్యా టీకయా భక్త జ సా మో దా య వి శ దీ క్రి య తే చే టీ తి।
 అగాఢిపద్య = హిమవతః, సుతా = పుత్రీ, పార్వతీ దేవీ కవిత్వపరిపాటిం
 రనేన = అనురాగేణ, తనుతా = విస్తరితుతామిత్వన్వయః, సాదేవీదృశీ? కదమ్బ
 వాం = నీపన్నుకాం, వచం = కానవం, తస్యవాక్యేషు = పక్షి, ఘనర్తమానేత్యర్థః, స
 ప్రమాణాభిరకర్ణాన్త్యాత్, అచేట్యు: చేట్యు: భవన్తి తిచేటిభవన్త్యు: , తాదృశ్య: నిఖిల
 ఖేట్యు: సకలదేవాభివాం యస్యాస్మాతః, సకలలోకపూజ్యా: సేవనీయా
 అపిసస్యా అనుగ్రహసమృద్ధనాయపంచారికాత్వంస్వయ మేవాపన్నా ఇత్యర్థః।
 అనేన చాస్యా స్వర్వదేవతోపాస్యత్వం సర్వోత్కృష్టత్వంచ గమ్యతే, కం =
 సుఖం, తన్నభివతీత్వకం = ముఖం, నాస్త్యకమత్రేతినాకః = స్వగ్గ, "స్వరవ్యయం
 స్వర్గగాః త్రిదివ త్రిదశాలయా" ఇత్యుచరః నాకః ఏషాం నివాస త్వేనాస్తీతినాక
 నః = మహేష్వరిప్రభృతయస్సర్వే నీవా:। తే షాంయాపటలీ = సమూహా: , తస్యా:
 కోటిరాణాం = చురుటానాం, యా: అత్యంతచారవః చారుతరా: , కోటయః = అ
 గ్రప్రదేశా: , తాసుయా: చుణ్యు: = రత్నప్రభేదా: , తాసాంయేకిరణా: = కాంతయః
 కోటికాశవ = ఇంద్రగోపాశవే, త్యుపమితసమాసః, తైరజ్జితేపదేయస్యాస్మా
 తః, సముజ్జ్వలాయణకాన్త్యా కిరణానా మింద్రగోపకీటసాదృశ్య మితి
 భావః, కోట్యా-బహుధా, కాయతి-ప్రకాశత ఇతి కోటికాశవోప పదాన్తై-
 ధాతో: కప్రత్యయే కోటికేతి రూపమ్ త చ్చేంద్రగోపకీటార్థకం జటాధరవద
 జ్జాతిని వాచస్పత్యమ్, వన్నాను సహజశ ఆవిరూపయ ప్రచలన్త ఇంద్రగోగ

కీటా యథా నిజాత్మన్త్రాదుర్జ్జితం స్వచలనదేశం కుర్వన్తి తద్వదేవ దేవ
 మకుటకిరణాః పరస్పరాస్త్రాః స్వాత్మన్త్రాదుర్జ్జితాదుర్జ్జితం సహజసిలం దేవీ
 చరణయుగలం కుర్వన్తీతి భావః। సహజసుఖసమ్యక్ నిష్ఠా అపి జ్వలద్ర
 త్నాభ్యుతమకుటై రస్యాః కాలికాయాః వాదయుగళం సాష్టాంగం ప్రణమ
 న్తీతి భావః ఏతేన దేవానా మకాశ్వతవానిచాసకుభానాదః, దేవేపాద
 సేవనద్వారాకాశ్వతసుఖాధిగమాభిలాషః దేవాన్ శ్చ లోలోత్తర మహిమకా
 లితా చ ద్యోత్యతే। కాశ్వతసుఖం చ సుత్రే కేతతి ముక్తిదాయినీయం కాలి
 కేతి తదాశయః। ఇత ఏవ దిక్పాలకానా మపి దేవేపాదసేవనం యుజ్యతే
 పతీర ఏవ పాటీరశ్చన్దనం, తస్యపశస్తో గర్భశాస్త్రీతి, తాదృశీ కుచ
 కాటీ-కుచపరిధానవస్త్రం యస్యాస్మాత్సోక్తా। గర్భశాస్త్రం త్ర్యంబకార్చనః
 చందనవిలిప్తకుచసంక్లేషవత శ్చేలస్య చందనగర్భవత్తా సహపవన్నా, ఏతేన
 చాస్యా మహాభోగలాలసతా వ్యజ్యతే। ఉనారా-చంద్రసమృద్ధిమతీ ముఖివీ
 తామ్బూలంయస్యాస్మాత్సోక్తా। ఏలా లవంగాది సుగంధద్రవ్యయుక్తానర్హ
 తామ్బూలచర్వణశీ తేత్యనేన భోగసేవాయుభూతి ర్వజ్యతే। అనేన చ విశేషణ
 ద్వయేన సార్వత్యాః సప్తమక్షకౌత్వం సుప్రతిష్ఠితం భవతి। నగచ్ఛరీత్యగాః-
 పర్వతాః, తేజామధిపశ్య-హిమవతః, సుతాపార్వతీః త్రి పర్వతరాజమహి-
 తేత్యనేన చా స్యా ఆభిగాత్యం మహావైభవం చ వ్యజ్యతే। కవయతీతికవీ-
 సహృదయహృదయ గాహీ శబ్దైః సంఘటనానుగుణప్రతిభాన్వితః, తస్యభౌ
 వస్తత్త్వం, తస్యపరిపాటీమనుకృమంఅనుపూర్వం వాతనుతాం విస్తారయత్వీతి
 పార్థనాయం లోకా। కవనపరిపాటీ మేవవిశిష్టస్వేభూతీకులేత్యాది నా। ఘోషీ
 నాం-అశ్వానాంకులం-సముదాయః, తస్మాదధి కాధాటీ-అశ్వవస్రు-ద్దనం
 తచ్చ కవిత్వపరిపాట్యాం అప్రయత్నేన యుజితి శ్చార్థస్సుగూఢరూప మితి
 క్షేమమ్ తాదృశీ ధావీ యస్మాత్తా మితి పరిపాటీవిశేషః। అతికాంతా

శ్రీధాతేః విభిధాతేః పార్థియ వీర్యధాతేః నితాదృశం విభిధాతేః పాత్రం
 రనేన ఆనురాగేణ తనుతా మితి సమృద్ధిః “శృంగారాచావిషేషీర్యగుణేనా
 గద్రవేరస” ఇతికోశా ద్రసశ్చ పార్థనరాగారకత్వం మాభూత్తే యావ
 త్పార్థసీయజ్ఞానశూన్యస్య మమ ప్రార్థనానిర్వృత్తిః కిన్తు మహీయాయ మితి
 సమానానురాగేణ తే ప్రవృత్తి రస్మిత్వర్థః తదైవ స్వకవనస్య సమగ్రపరి
 పుష్టి ద్విప్రుత్తీశ్చ భవిష్య తీతి కవిహృదయమ్! అత్ర స్వతః నీలవర్ణయో
 పాదయోః రక్తత్వప్రాప్తివర్ణనాత్ స్వనైల్యగుణత్యాగపూర్వకం దేవకిరీట
 మణిరాగరూపాత్కృష్టగుణప్రాప్త్యా తన్మణాలక్ష్మరః! రక్తత్వ ప్రాప్తేరిస
 మ్భవేపి తత్సమృద్ధోక్తే రతిశయోక్తిశ్చ! పార్థిరగద్గితుచక్వాః ఉదారముఖపీ
 టీతి సమృద్ధి మద్యస్తువర్ణనా దుతాత్మాలక్ష్మరః! కిరణాః కోటికా ఇనే
 త్యుపమా చే క్షేతాషం తిలత్పింజలవత్సంస్పృషిః! అత్ర సర్వత్ర మ్మతా వాప్య
 తిచ్ఛిః! తస్మిన్ శ్చ “త. య. జ. స. ర. న. య.” ఇతిగణకృమబద్ధః
 ఆద్యసప్తకద్యయే నాన్వేస చ విశాన్తిః! ప్రశయతి క్షేతి సర్వం శరీరణకు
 భగ మిత్య హో కవే మత్కర్షణ! సంస్కృతభాషాయాం క్యాచిత్రైః కైవై
 తాదృశైః ప్రచురప్రాసై ర్వృత్తై రనుభూతక్రత్యానన్ద ఆచారకనయః తద్వి
 కృతిభూతాయా మధ్యభాషాయాం ప్రాసనియమం ప్రాసయతిచ కల్ప
 యామాసు రితి! ప్రతీయతే! అత్ర కాళికామృతిర్విషయః భక్తిసాధ్యముక్తిలేవ
 ప్రయోజనం, పృథిపాద్యపృథిపాదకభావ స్సమృద్ధః, జిజ్ఞాసవోభక్తా ఆధి
 కారిణ ఇత్యనుబద్ధచతుష్టయం సూచితం భవతి॥

ప్రతిపదార్థము:—కదమ్మ = కడిమిచెట్లయొక్క, వన = తోటల
 యొక్క, వాల్మీకి = పంక్తులయందు (ఉన్నదియ), చేటిభవత్ = చెలికత్తె
 లుగానయిన, నిఖిల = సమస్తమైన, ఘోటీ = దేవతాస్త్రీలుగలదియ, నాక
 దేవతలయొక్క, పటేల = సముదాయముయొక్క, కోటీర = కిరీటము

ఉపోద్ఘాతము:—శ్రీలక్ష్మీహనుగ్రీవలీలవిలాసలచే బుట్టిన యీ
వాగర్థమయ ప్రపంచమునం దనేకులు కవితాదక్షులుబుట్టించిరి. వాలోలో
కాలిదాసాకావ్యం. అతడు సాటిలేని కవితాసూర్యుడగుచేడు. స్త్రీనిగడించెను
కనుకనే కవితాసామ్రాజ్యమున కాలినికి బట్టముగట్టెరి. ఈతడు పుట్టినదా
దిగా దరిద్రుడగు విద్యాకూఠ్యుడనైయున్నను కాళికావరప్రసాదమున
జహాకవి మూర్ధస్వంధాయెననుచువార్త యెట్లదేశములవా రెరిగిరిదియే. ఆమె
కరుణా కలాక్షువీక్షణములచే సకలవిద్యలువాకళిచి మందుగ నాకాళికనే
స్తుతించెను. అస్తోత్రమున పదిశ్లోకములు పద త్రయేణులవు. కొద్దియయినను
ఇంతమధురమును. నిరర్థమగు రసాదిభీతమున నగు కవిత్యయగు. మ తెచ్చి
తునుగానము. కాళికాయాకలాక్షమే యీ శ్లోకములమున బయటకువచ్చి
నదికనుక ఈశ్లోకములను బయిచువారికిగూడ సకలవిద్యలును కవనమును
వచ్చినచుటయే సుదేహములేదు. కాళికావరప్రసాదమునసకలవిద్యాపొంది
కలుగుననుట కాగమములే ప్రమాణములు. కానీ విద్యాకూఠ్యుడగునాతని

కీర్తి విద్యాధిక్యమును కవితాపటిమయు నెట్లు సంభవించును? దేవప్రీతిజనకముల కనుకనే దేవునిపొందించువారు నేటికిని ఈస్లోకములతో స్తుతింతురు. అర్థము తెలిసినవ తెలియుకున్నవ ఈపద్యముల నాలకించినంతమాత్రమున పరవశులగుదురు. అదియుగాక యివి మంత్రములవలె దేవ్యసుగ్రహము వ్వారా ప్రత్యక్షఫలములనుగూడ నిచ్చును. అందుచేతనే యివి యితరస్లోకములవలె కాలరస్థమున నకించక చిరజీవమున విరాజిల్లుచున్నవి.

అంద్రపవరణము:— హిమచలమునికూతురగు పార్వతీదేవి నాయుండలి కరుణచే వివిధపరిపాటిని వృద్ధిచేయుగాకయని కాళిదాసు కాళికను సౌగంధిచుచున్నాడు. మిగిలిన పద్యముచే కాళిదాసే యెట్టిదో వివరించుచున్నాడు. కాకూడేవి తనపానస్సుక కానందమును కలిగించు కడిమితోటలయందు నీవనించుచున్నది. దేవతా స్త్రీలందఱును చెలికత్తెలుగానయి యీమెను నేవించుచున్నాను. సకలలోకములచే బూజింపఁదగిన దేవతా స్త్రీలే దాసీలవలె నీమెను నేవించుటలో గలభావమేమనగా? పార్వతీదేవి సకల దేవతా స్త్రీలకంటె నెక్కుడుమహిమ గలదియనియు, సర్వదేవతోపాస్మరాలనియు గ్రహింపనగును. కనుకనే వాగంతటవారే దాసీలుగావచ్చి యీమెయనుగ్రహమును నందించుటకు నేవించుచున్నారని భావము. స్వర్గవివాసులగు దేవతలందఱువచ్చి, విలువయిన మాణిక్యములచే ప్రకాశించునట్టి కిరీటములుగల శిరస్సులనువంచి యీమెపాదములకు నమస్కరించుచుండిరి. అప్పుడు వహ్నికాలమున వానచేతడిసిన నల్లనిభూమియందు ఆరుద్ర పురుగులు గుంపులుగూడినవో నాభూమియెట్లుండునో యట్లే దేవీపాదములుగూడ అదేవతల కిరీట మాణిక్య క్రాంతిలచే నెఱుంగియున్నవి. సర్వసౌఖ్య సమేతులయిన దేవతల మెనునమస్కరించుటయెట్టిచోడగా దేవతలను అశాశ్వతమయిన స్వర్గసౌఖ్యమునం దాదరణము లేదనియు, ఈమెనుపొందించి

తద్వారా కాశ్యతసుఖరూపమయిన ముక్తిని పొందవలెననియు దేవి మహా
 మహిమగలదనియు తెల్లడియగుచున్నది. అందుచేతనే దేవతలు గుంపులుగా
 వచ్చి సర్వకాల స్వావస్థలయందును నీమెపాదములమీదపడి నమస్కరించు
 చున్నారు. ఇట్లు నమస్కరింపకున్నచో వల్లవయిన యామెపాదగు తెజ్జ
 బడుట సంభవింపదు. అనగా నీమె దిక్పాలకులగునాడ సేవయిందగలశక్తి
 గలదనియు, నీమెను సేవించినగాని ముక్తిలేదనియు, కనుకనే దేవతలమెను
 సేవించుచున్నారనియు గ్రహింపవలెను. పైటవేసుకొనిన వస్త్రమునాడ
 పరిమళించువంతటి సుగంధద్రవ్యముల నధికముగా నలంకరించుకొనినది. ఏ
 లవంగాది పరిమళద్రవ్యములు సమృద్ధిగాగల శాంతియును సేవించు
 చున్నది. ఈవిశేషణములచే పార్వతి భోగలాలసురాలనియు, గుహైశ్వరసం
 స్పృశాలనియు, సర్వచంగళయనియు తెలియవలెను. అట్టి పార్వతీదేవి
 సకలహృదయ రంజకమయి, గుర్రములధాటిని మించినధాటిగల కవిత్వపక్ష
 తిని నాకు ప్రసాదించుగాకయని ప్రార్థించుచున్నాడు. కవిత్వధాటియనగా
 కవనమును జేయునపుడు శబ్దార్థములు ఒకదానికంటె నొకటియందుగా స్ఫు
 రించుటయని తెలియవలెను. అనగా తనకవిత్వమందు ప్రయత్నమేమియు
 నక్కఱలేకుండగనే శబ్దార్థములు తొందరగా వచ్చుగాకయని ప్రార్థనము.
 అట్టికవిత్వమును ప్రేమతో నొసంగుచుని ప్రార్థించుచున్నాడు. పార్వతీ
 నేను కించిజ్ఞుడను. కనుక కోరవలసినవానినన్నిటిని కోరలేదు. అందుచే
 వీడు ప్రార్థించుచున్నాడుగాకయని నాకు కవిత్వవిస్తృతిని చేసినచో
 రసాదిపరిపుష్టియుండదు. నీవు సర్వజ్ఞురాలవుగనుక “వీడు నావాడను”
 ప్రేమను నాయంజించి నాకవిత్వపోషణయును జేయుము. అట్లయినచో
 కవనము సర్వజనమనోరంజకమయి సమగ్రపుష్టిచే విస్తృతినిజెందునని కవిహృ
 దయను. ఈశ్లోకమునందు “స్వతస్స్వీకృతముగా నల్లవైన దేవీపాదములు దేవ
 తల భీతినుమాణిక్యములచే నెఱ్ఱబడినవని చెప్పుటచే తమకాలాగతము, ఎక్క

బదుట ఆసంభవమయినను సుంభవించినట్లుచెప్పటచే అతిశయోక్తి, వస్తుసమ్య
 ధిగల తాంబూలాదుల సేవించుచున్నదనుటచే నుదాత్తాలంకారము. కిరణము
 లకు ఇంద్రగోప కీటకాదృశ్యమును జెప్పటచే నుపమాలంకారమును గలవు,
 ఈయలంకారములన్నియు తిలకండలములవలె కలియుటచే సంస్పృష్ట యని
 గ్రహించవలెను. ఈశ్లోకములు పదింటియందును ఆకృతీచ్ఛందముగలదు.
 దీనియందు త భ. య. జ. స. ర. వ. గ. అనుగణముతోటయినను యుం
 డవలెను. మొత్తము 23 అక్షరము లూపి సాదమునందును, 7. 7. 8 అక్షర
 ములపైని యతి యుండును. ఇట్లే నాలుగుసాదము లుండవలెను. నాల్గుపా
 దములందును పాఠిసమవేయుటేగాక ప్రతిసాదముందును పాఠిసయతినిగూడ
 వేసి. శ్లోకమునకు శ్రుతిసుగంధ్యమునుగూర్చినాడు. సంస్కృతభాషలో
 కొద్దిగానున్న యిట్టిపాఠిస ప్రచురములయిన శ్లోకములను విని, చదివి
 ఆనందించిన తెలుగుకవులు తద్వికృతీయయిన తెలుగుభాషయందు పాఠిస
 నియమమును పాఠిసయతిని కల్పించియుండురని తోచుచున్నది. ఈగ్రంథము
 నందు కాళికాస్తుతి విషయము, ఛక్తిలక్ష్మిచగు ముక్తియే ప్రయోజనము.
 ప్రయోజ్య ప్రయోజకభావమే సంబంధము. తెలివినవాడగు భక్తులందఱును
 అధికారులు, అని అనుబంధములను తెలియవలెను.

శ్రీ లక్ష్మీ హయ గ్రీవా యనమః.

ద్వి తే య శ్లోకః

ద్వైపాయనప్రభృతిశాపాయధత్రివివసోపాన ఘోషాచకా
పాపాపహస్వమునుజాపానులీలజనతాపాననోదోపుతా
నీపాలయూనురభీధూపాలకానునితకూపా దుదృచ్ఛయతుమూఁ
రూపాధికా శిఖిధూపాలచంశమణిదీపాయితా భగవతే.

ఋ ధ త్రో పి యే

సకలదుఃఖాపనోదఃం పాపక్షయం పార్థయతి ద్వైపాయనతః
ద్విస్తతా ఆపో యస్మిం ప్రద్వీపమ్ 'ఋక్పూర్ణమ్' ఇతి సమాసాంతః
ద్వ్యస్తరుపసగ్ధే భ్యో ప కుది తీకారశ్చ। ద్వీప మేవా యనమ్ యస్య సా
ద్వైపాయనః స ఏవ ద్వైపాయనోవ్యాసః తత్ప్రభృతయో యే కాపాయ
ధాః, కాప ఏవాయుధమ్ యేషాం తే తస్మాత్తాః తపోభూతా ఇత్యేకః
ఆయుధత్వోపా దాయుధకార్యాణా మాత్మరక్షణార్తత్రాణ- శంక
పరాజయాదీనాం కాపే సద్భావ స్సూచితః। ఏతేనవ్యాసాదీనాం మస్త్రసిన్ధిః
నిగ్రహానుగ్రహసామర్థ్యం చ గమ్యతే తథాభూతానాం తేషామ్ త్రివి
చస్య=స్వర్గస్య, సోపానాని త్రివివసోపానాని, తమాప్తాః గూళయః =
పరాగాః యయో స్తే, తాదృశీచరణే యస్యా స్స తపోత్తా। యథా ఉక్త
జ్ఞానారోహణాయనునీభూతపార్థివాణుసంక్లాతాత్మకాః గూళయః సోపా
నత్వ మాపద్యస్తే తద్వద్దేవీపాదభూతయః వ్యాసాదీనాం స్వర్గారోహణాయ
సోపా నత్వేనో పయుజ్యంత ఇత్యేకః అత్ర సోపానపదే నారోహణం తేన
స్థూలశరీరగమనం చ ద్యోత్యతేనూక్షుశరీరగమనస్య సోపానానకేక్షత్వాత్
జ్యోతిష్టోమాదిసాధ్యస్య స్వర్గఫలస్యశరీరాశానవ్రతభావిత్వాత్ వ్యాసా
దయః ఏతేనైవస్థూలశరీరేణ వివా ద్రవ్యాదిక్షేపం స్వర్గం నిసాధయినవశః
తదోపాయభూతే దేవీపాదభజనే ప్రవృత్తా ఇతిభావః అనేన చ కర్యామే

శయభక్తే సత్కర్మస్పృహతః। పాపమపహంతీతి పాపాపహః। సచాసా స్వయ
 ః = స్వయంప్రభు ఇతి కర్మధారయః। తస్యజాపః = జపమమ్ “జపమానశేష”
 శత్యస్మాద్భావాలకా భుజ్ఞః। తస్మిన్నుచలీనాః = అత్యంతాసక్తాః యే జనాః
 తేహం తాపానా మాధిశ్ఠాంతికాదీనా మపనోదనే = ఉపశమనేనిపుణా = చతురా
 మద్యప్యత్రస్వమస్త్రజపస్యపాపాపహత్వమసమ్భవి। ప్రియార్థస్యానుభవమాత్ర
 నాశ్యజ్యేన ప్రకారాన్త రేణనాశ్యత్వా యోగాత్ । తథాపిజపస్యప్రారబ్ధ
 నితతాపోపశామకత్వం వర్జనీయమ్। తథాసతిపాపాపహత్వమేవ పర్యవస్యతి।
 పాప జితతాపోపశమనే సతి సతోపిపాప స్యాకిఞ్చిత్కరత్వాత్। అత్య
 మస్త్రజపస్య యత్నాపోపశామకత్వం తచ్చ తదధిష్ఠానదేవతా ప్రిత్యైవేతి
 జ్ఞేయమ్। అతఏవ పాపజనితతాపనివారణ మస్యా యుజ్యతే। ఏవం చపాపా
 పనోదనేన స్వమస్త్రజపేన సుప్రీతా దేవీస్వభక్తానామ్ తాపోపశమన మేవ
 ఘటయతితి భావః। “జపతో నాస్తి పాతః” మితి వచన స్వాపి సాపజనిత
 తాపోపశమన పరత్వమేవేతి బోధ్యమ్। అతఏవ సాపాపనోదకత్వేన విహితస్య
 ప్రియార్థిత్వకలాపస్య తత్ప్రతిపాదకకాస్త్రకలాపస్యచ సార్థక్యముపపద్యతే
 అతఏవ చ “జ్ఞానాగ్ని సర్వకర్మాణిభస్మసా త్కుంభతేజ్జన” ఇత్యత్రజ్ఞా
 నాగ్నిదాహ్యత్వ మాగామిసంశ్చితయో రేవేతి కాఙ్కరభాష్యోక్తంసజ్జచ్చతే
 తాదృశతాపనివారణం చ దేవ్యాః లోకోత్తర నైపుణ్యంవినా సఘటత ఇతి
 తాదృశనైపుణ్యేవదర్శనాయ, తా ముద్యోజయితుమ్ కేవలా భక్తి రేవ సాధన
 సత్త్వహా సర్వాతికాయా భక్తే సమమర్థః। దేవీప్రసన్నతా సమ్మదన
 పర్యాప్తజపానుశీలనే నైవ తదిదం సులభమిత్యను లీనపదేన గమ్యతే। అథవా
 జనానాం సమాహా జనతా “గ్రామజనేతిరంజః। తస్యాః ఆపాశే = పుణ్య
 కర్మణి, నోదయతితి నోదః = ప్రేరణమ్, తస్మిన్నుపుణా = సమర్థా। పూర్వో
 క్తైశ్చ తాపోపశామకభ్యద్వారా ప్రియార్థస్యా కిఞ్చిత్కరత్వమ్, అస్మిన్నధి
 పుజ్యాచరణప్రేరకత్వద్వారా ప్రియార్థ స్యాకిఞ్చిత్కరత్వ మితి విశేషః
 నీపాః = కదమ్బా ఏవ ఆలయః = నివాసస్థానం యస్యాస్యా నీపాలయా॥
 సు రభిః = పూజితర్పణః యోధాపః తద్వన్నీ ఆలకాః చుర్లమస్తలా

శుక్లా స్నా తథోక్తా కృష్ణగురుభూప సదృశసేల- సురభిమ్నామస్త
 లేత్యర్థః పార్వతీకచానాం సృత ఏవ సుభిత్వ మితి శివపురాణేషు ప్రసి
 థ్థమ్ రూపేణ= సాదృశ్యేణ అధికా= సర్వమహతీ, సాదృశ్యబోధినీ త్యర్థః
 శిఖరా క్ష్యేహం సస్తీతి శిఖరిణః తస్యవంశే=కులే, అన్యత్) వేదాన 'వంశో
 వేదో కులే వగే పృష్ఠాద్యవయలేపి' వేతి మేదితి మణి లేవ దీపః, స ఇవా
 చరతీతి తథోక్తా ఆత్మరూపకేవచాన్య దీపస్య తైలాదివిరపేత్తత్వ మన్యా
 పణీయత్వమ్ తత ఇన్ద్రలోకసామాన్యత్వమ్ ద్యోత్య తే సర్వప్రకాశకదీపకార్య
 కాంత్యా దస్యాః వంశప్రకాశత్వం గమ్యతే యథా ఉత్పన్నమణినా నేనో
 రాభిజాత్యం సుప్రతిష్ఠితం తదై వానయా సగ్వస్యాపి పర్వతమలస్యే త్యర్థః
 భగవతీవద్భవైశ్వర్యసమ్మన్నా పార్వతీ ఏతేన బోత్తారణసామర్థ్యం గమ్యతే
 చుష్టైః కర్మభి ర్థితం = ప్రాప్తం దురితమ్- పాప మిత్యర్థః త్నైకీకస్య కర్మణః
 అపూర్వసమ్మాదనోత్తరమ్ క్షీయమాణత్వా చ్ఛుష్టకర్మజనితమ్ యదపూర్వం
 తదేవ పాపమితి గృహ్యతే తదేవకూపః, తస్మాన్మా మదభ్యయతు= ఉత్తర
 యత్వితి ప్రార్థనా పాపానాం కూపత్వేన రూపణ ముత్తరణస్యా న్యాపే
 త్నావశ్యకత్వద్వ్యోతనాయా సత్యామప్యన్యాపేక్షాయావల్లేఖోనోత్తరణాయాన్య
 ప్రియత్న ఇత్యర్థః మామిత్యనే నోత్తరణాసమర్థ మనన్యగతికమ్ సర్వథా
 దయనీయ మితి చ గమ్యతే దేవమన్త్రజపాదృతేతాపోపశమనే ఉపాయాస్త
 రాణా మక్లిష్టిత్కరత్వం నూచితం భవతీత్యర్థః అత ఏవపర్యక్తసకలాయాన
 జనక కృచ్ఛ్చించాన్ద్రాయణాది ప్రియశ్చిత్తకలాపానాం జనానామ్ దేవీ
 మంత్రీజపకేవలశరణ్య తేతివిశ్లేయమ్

అర్థము:—వైపాయన= వ్యాసుడు, ప్రభృతి= మొదలుగా
 గల, కాప+ఆయుధ= కాపాయుధ= బ్రాహ్మణులకు, త్రిదివ= స్వర్గ
 ముయొక్క, సోపాన= మెట్లుగావయిన, ధూళి= పరాగముగల. చరణా=
 పాదములుగలదియు, పాప= పాపములను, అపహ= పోగొట్టునట్టి స్వ-
 తేనయొక్క, మను= మంత్రీమయొక్క, జాప= జపమునందు, అనులీన=

లీనమయిన (తాదాత్మ్యమునుపొందిన) జన = మనుష్యులయొక్క, తాప =
 అధిభౌతికాది తాపములయొక్క, అపనోద = శాంతింప జేయుటయందు,
 విప్రసా = నేర్పుగలదియు (ఇక్కడనుచో విభముగ గూడ పదవిభాగమును
 జేసి యర్థమును జెప్పవచ్చును, జనతా = మనుష్యసమదాయమును, అపాప
 పుణ్యకర్మలయందు, నోద = ప్రేరింపింపఁబడుచుండు, నిపుణా = నేర్పుగలది,
 సురిభి = పరిమళించుచున్న, భూప = పొగవలెనట్లనైన, అలకా = ముంగురు
 లుగలదియు, నీప = కడిమిచెట్లు, అలయా = నివాసస్థానముగాగలదియు,
 రూప = అందముచే, అధికా = గొప్పదియు, శిఖరి = పర్వతములయొక్క,
 భూపాల = రాజగుహివ వంతునియొక్క. వంశ = కులమునకు; మణి +
 దీపాయితా = మాణిక్యవీపమువంటిదియు నగు, భగవతీ = వడ్డునైశ్వర్యవంతు
 డాలయిన కాళికాదేవి, మాం = నన్ను, దురిత = పాపములనెడ, కూ,
 ఫాత్ = నూతినుండి. ఉదఘ్నయతు = లేవనెత్తుగాత||

ఆన్ద్రవివరణము:— సకలదుఃఖములకును కారణభూతములైన
 పాపములను నశింపజేయుమని కవి యీశ్లోకముచే దేవిని ప్రార్థించుచు
 న్నాడు. గొప్పతపస్సులుచేసి మంత్రసిద్ధిచే నిగ్రహనుగ్రహశక్తిని సంపా
 దించిన వ్యాసాదులు గూడ స్థూలశరీరముతో స్వర్గాదిలోకములను పొంద
 గోరి యీకాళికాదేవి పాదపద్మములను వేదించుచున్నారు. అంత ఆమె పాద
 మునందలి ధూళివీరికి స్వర్గమునకు మెట్టుగానయినది. అనగా దేవి పాదరేణు
 వొక్కొక్కటి యొక్కొక్క మెట్టుగానయి వ్యాసాదులను భౌతికశరీర
 ముతో స్వర్గమునకు దీసుకొని వెళ్ళినదనిభావము లేదా ఒక్కరేణువే స్వర్గ
 లోకపర్యంతమును మెట్టుగానయినదనియు నిచ్చటగ్రహింపవచ్చును. స్వర్గా
 దిపుణ్యలోకములను జెందవలెనన్నచో నగ్నిష్టామాదులగు ననేకసాధనము
 లున్నను అయిష్టాదులనువిడచి వ్యాసాదులీమెపాదముల నాశ్రయించుటచే
 యిష్టాదులు ద్రవ్యకాయక్షేత్రసాధ్యములనియు, యజ్ఞాదులద్వారా కలిగిన

స్వర్గము చిరకాలానుభోగ్యము నాదనియు, నీజన్మమున యజ్ఞాదులనునేసినచో మరొకజన్మమునగాని స్వర్గాదులు గలుగవనియు, జన్మాంతరమందైనను స్థూల శరీరముతో నేగుట గుర్లభవనియు, ఈమెపాదనేవద్యారా స్పర్శాదుల పొందినచో నచ్చటకల్పాంతముండనచ్చుననియు, ఈజన్మముననే స్థూలశరీరము తోనేగవచ్చుననియు వ్యాసాదులభావము స్పష్టమగుచున్నది. అందుచేతనే కర్మలకంటె భక్తికి ప్రాధాన్యమిచ్చిరని తెలియవలెను. ఆకాళికా పాదరేణువులకే యింతశక్తి కల్గినచో నామె శక్తియుహింపవలవికాదు. కాళికా మంత్రజపము సకలపాపములను బోగొట్టును. అట్టితనమంతయును జపించు భక్తులకాధిభౌతికాది తాపత్రయనినాదణముచేయగలనేర్పు ఈమెకుగలదు బాగుగా నాలోచించినచో నిచ్చట కువిశేషమును దెలియవలెను.

ప్రార్థకర్మ మనుభవించవలయునేకాని యుపాయాంతరములచే నది సశించదు. అయితే మంత్రజపాదులవలన ప్రార్థముచే పుట్టిన తాపాదులు శాంతించునని గ్రహింపవలెను. అనగా తాపాదులు శాంతించుటచే ప్రార్థన మున్నను నిపుడు గప్పిన నిప్పువలెనేయియుచేయలేక శక్తిశూన్యమై యుండుననిభావము. మొత్తముమీద పాపజనిత తాపమునే శాంతింపజేసినను మంత్రజపము పాపములను గూడ శాంతింపజేసినట్లాయెను. మంత్రజపముచే సంతోషించిన దేవత, భక్తులకు తాపోపశమనమును జేయుననిగ్రహింపవలెను. కనుకనే పాపములచేబుట్టిన తాపములనుపశమింపజేయుట యీమెకు తగియున్నది. “జపతో నాస్తి పాతకం” మను వాక్యమునకుగూడ ఈయర్థము (పాపజనిత తాపోపశాంతి)నేగ్రహించవలెను. కాంతికర్మలను, ఆకర్మలను శాసించుగ్రంథములును ఈతాపోపశమనమునే బోధించుచున్నవి. అందుచేతనే గీతాభాష్యములలో “జ్ఞానాన్ని అన్నికర్మలను భస్మము జేయు” ననెడుచోట ఆగామిసంచితములనే గ్రహించి, ప్రార్థనమును విడచి యున్నాడు. విచిత్రనైపుణ్యముచే అన్ని నితాకినను కాలకుండ మండునట్లు కాళికానైపుణ్యముచే ప్రార్థనమున్నను తజ్జనిత తాపత్రయశాంతి జరిగిబాధ

కలుగకుండునని తెలియజాలెను. పార్వతీదేవియట్టి నైపుణ్యమును జూపితాపకాంతి
 చేయవలెనన్నచో నామెకు సంతోషము కలుగునంత మంత్రజపమును
 ఛక్రితో జేయవలెననిభావము. లేదా ఈమంత్రజపమునుజేయు మనుష్య
 సముదాయమును పుణ్యకర్మలచేయుటయందు ప్రేరేపించునేర్పు ఈమెకు
 గలదనియు గ్రహించవచ్చును. అనగా పాపాత్ములగువాడు సాధారణ
 ముగా మరల పాపములనే చేయుచు, నాకర్మల ననుభవించుటకు మరలపాప
 జన్మములనే పొందుచు నాజన్మలందుగూడ తిరిగి పాపములనే చేయుచు నీ
 విధముగ కల్పాంతమువరకు పాపఫలరూపమయిన జననమరణములను పొం
 దుచుందురు. కనుక పాపకర్మల నాచరించువారి కెన్నటికిని పుణ్యముల జేయు
 టయు, తద్వారా యున్నతలోక ప్రాప్తియులేదు. పార్వతీకర్మాను సార
 ముగా బుద్ధికలుగుచుండును. కనుక పాపాత్ములకు పాపబుద్ధియేగాని పుణ్య
 బుద్ధికలుగదని సిద్ధాంతము. ఆయినను మనుష్యజన్మపుణ్యనాప మిశ్రితమయి
 యుండును కనుక వీడేని పూర్వపుణ్యకర్మవశమున కాశికామంత్రజపముగాని
 తత్కర్మాధాశ్రయముగాని, తత్కర్మజలగాని చేసినచో అట్టివారికిగూడ పుణ్య
 మునందు ప్రవేశించేసి సుగతినిపొందింపగల నేర్పిమెరుగలదనెడు నర్థమును
 గూడ నీపదమునకు చెప్పకొనవలెను, అదేపటుపవ్యోదిజన్మలకంటె మనుష్య
 జన్మమునకుగల శ్రేష్ఠత్వము. ఇచ్చట ఛక్రితోజేయు మంత్రజపము పాపజనిత
 తాపోపకాంతినిమాత్రమే కాక, పుణ్యకర్మాచరణమునుగూడ జేయుననెడు
 విశేషార్థమును గూడ గ్రహించవలెననిభావము. ఈమె పరిమళించు నగురు
 ధూపముపలె నల్లనైన ముంగురులు కలది. పార్వతీదేవి జాట్టానకు స్వతస్సిద్ధ
 ముగనే ఘృతమళముండునని శివపురాణములందు ప్రసిద్ధము. మిక్కిలి యంద
 ముగలదై యీమె హిమవంతుని వంశమునందు మణిదీపమువలె ప్రకాశించు
 చున్నది. అనగా హిమవంతుడు పర్వతరాజైనను ఈదీపముచేత కాశ్యత
 ప్రకాశమునొందియున్నాడు. సాధారణముగా రాజులగృహములందు
 సోపానముల గృహములందుగూడ నెక్కుడు లేతోఫంతములగు దీపము

బుండును. వానికిగూడ నూనె, వత్తి మొదలగు సాధనములు ఉండవలెను. అవి లేనిచో నాదీపములుగూడ నశించిపోవు. ఈ దీపములకు వికారము నది కనుక ఇర్రసాధనము లక్కఱలేక ఎల్లప్పుడోకే విభజనగ ప్రకాశించు చుండుననియు, వాయువు మున్నగువానిచే కళింపబడెయ్యు గ్రహింపవలెను, కొన్ని పెరుళ్ళయందు మాణిక్యము (మాత్యము) లు పుట్టుచుండును. ఈమణులు పుట్టినపెరుత్తమనాతి గలదని గ్రహింపవలెను. అట్లే పార్వతీయ నెడు మణిదీపము పుట్టుటచే పర్వతకులమంతయు శ్రేష్ఠజాతిగలదాయెనని గ్రహింపవలెను. పార్వతీని దీపముతో పోల్చుటచే దీపము వలె నీమె పర్వతకులము సంతను ప్రకాశింపజేయుచున్నదని భావము. భగవద్స్వరూపునామని చిగ్రహానుగ్రహసమర్థురాలను కడిమితోటలయందున్నదియునగు పార్వతీదేవి పాపములనెడు నూతినుండి నన్ను వైకిలేవచేయుగాకయని కవి ప్రార్థించుచున్నాడు. ఇక్కడ కవి పాపములన్ని నూతితో పోల్చియుండుటచే కూపము నుండి స్వలిస్సెద్దముగా వైకిలేదుట కష్టమయి, నీచైన త్రాళ్ళు మొదలగు సాధనములన్ని నూతిలో పడినవాని ప్రయత్నములేకుండవైకి రాలేదనియు భావమును గ్రహింపవలెను. ఈమె సాదనకరమునందో నూతిలో పడినవాని ప్రయత్నశ్రమలక్కఱలేదనియు, సాధనాంతరము లక్కఱలేకయే స్వయముగా వైకితీసుకొనివచ్చి ముచిప్రకాశమున జేర్చుకొలదనియు భావము. నన్ను అనుటచే దిక్కులేనివాడననియు, నూతినుండి వైకివచ్చు శక్తిలేనివాడననియు, దయచూడదగిన వాడననియు తెలుచున్నది. అందుచేతనే కష్టసాధనములును, పాపములను బోగొట్టునట్టివియునగు కృచ్ఛ్రచాండ్రాయణాదులను విడిచిపెట్టి కాలికాదేవిని ప్రార్థించుచున్నాడు. వీనినిబట్టిమాడగా కాలికాపాదభక్తి ప్రాయశ్చిత్తాదులచే నశింపజేయు శక్తియుగాని మహాపాతకములనుగూడ నశింపజేసి ముక్తిసీయఁ గలదని భావము.

శ్రీ లక్ష్మీ హయగ్రీవాక్షానమః.

తృ తీ య స్కో తః

యాత్రీభిరాత్మ తనురాళీల సత్త్రియః పాలీషు ఖేలతిభవ
వ్యాభీసకుల్యసిత చూత్రీభరాచరణ ధూళీలసన్నునిగణా
యాత్రీభృతిశ్రీనసితాత్రీతశంవహతి యాత్రీకశోభితలకా
శాలీకరోతూమమకాత్రీ మనఃస్వపద నాత్రీక సేవచవిధౌ.

బు ధ తో షి ణి

బ్రహ్మసంపాతుమ్ కాలికాపాదసేవనమ్ ప్రార్థయతియాత్రీః—
యా = కాలీ, ఆత్రీభిః = సఖీభిః, ఆత్మా = భుతా, తనః = శరీరమ్ యన్యాన్యా
తాదృశీసతి, ఆత్రీభిః = పత్నీభిః, లసన్తః = ప్రకాశమావాః, ప్రియకాః =
కదమ్బ పుష్పైః యాసుతాసుపాలీషు = ప్రదేశేషు ఖేలతి । నీవప్రియక
కదమ్బస్తుచలి ప్రియఇత్యమరః । ఆరివ్విశదాశయే । త్రిషుత్త్రియాం మయ
స్యాయాంసేతాపక్షాచక్రీర్తేతుభయతాపిమేదినీ, ఆఅల్యతే ఇత్యాశీ, అల
భూషణాదౌఇత్యస్మాత్కృదికారేతిషేషతే సర్వధాతుభ్య ఇనితిఇన్, అత
ఏవరూప ద్వయసిద్ధిరితిక్షేయమ్ । పాలికర్ణలతాయామ్స్యాత్పుదేశే పత్నీ-
చిన్నయోరిత్యజయః । ఏవంచసహచరీన్సన్ధిపరినిక్షిప్త హస్తాకదమ్బవన
పత్నీషుఖేలతీత్యర్థః । ఆసేవచదేవ్యాస్సామూర్త్యమైశ్వర్యమచద్యోత్యత్వే ।

అథవా ఆత్రీభిః = పత్నీభిః, లసన్తః, ప్రియకాః = కుంజు-
మాః యాసుపాలీషు = ప్రదేశేషు, తాసుఖేలతీత్యర్థః । ప్రియకః పీతసారకే నీవే
చిత్రమ్మగేచారేప్రియక్షేమజ్కుఃపేపివేతిశోభాచికాః కుంజుమరచితపత్నీ-
ప్రదేశేషుత్తుతోన్మేత్తుత్యదేశిః కీరడయ (తొమ్మడుదిళ్ల) కీరన్తిస్మ ఇయ
మపిబాణ్యేతత్క్రిడా పరాయణాసుఖేన కాలవ్యయాపయతితిభావః ।

యాన్వాఆత్రీభిః = మమ్మదైః, లసన్తః, ప్రియకాః = కదమ్బః యా
సుతాసుపాలీషుఖేలతి । కదమ్బానామ్ లసత్ప్రమరత్వ కథనసేవేషం పుష్పి
తత్త్వం, కద్యాపనావాసితప్రదేశానామ్ మృదయజ్గమత్వంచద్యోత్యతే ।

సమస్తము ప్రియమైన దృశ్యమైనది అనిపించును. కృత్రిమమిచ్చుననుభవధారిత్వ
 ధర్మః అతి = సఖి. వైవలసక్రియకః యాసు తా ఆరిలసత్ప్రియకః, తాదృ
 శ్యతాః పాశయః = పుడేకాశ్చేతి కర్మధారయః, తాసుఖేలతీత్యుః, (పి
 యకఇతి పుకారవచనేకస్సన్తః, పుకారతాయః సాదృశ్యాన్తకత్వాత్ప్రియ
 వేషధారిత్వం లభ్యతే, జన్మాన్తరప్రియశబ్దర విరహవేదనామసహమానా
 దేవీ తద్వేషధారిణీస్సఖీభీస్సంకీడ సునా కాలం వినోదయతితిభావః, ఏతే
 నాస్యాః పాతివ్రత్యం వ్యజ్యతే, పుత్రికైవదన్యనాదయః విరహిణాం వినోదో
 పాయా ఇతి కామకాన్తప్రసేదమ్, యద్వాఆశీనామ్ = సఖీనాంయః లసకః
 ప్రియకస్య = ప్రియస్యకేవస్య, పాలయః = చిహ్నీని, తేషుఖేలతి, తాదృశ
 చిహ్నవిషయక మనోవినోదవతీత్యుః, ప్రియచిహ్న నామవి విరహిజన వినో
 దోపాయత్వాదితిభావః, అత్రేతు ప్రియః ఇతి స్వాగ్ధే కపత్వయాన్తః।

భవః = సుసారః, సవిన వ్యాధి = సర్వః, తస్మాదనునీ, అత్రభవదేవ్యః
 సహజ విరుద్ధసర్వసమలత్వారోపేణ కాశ్చేతికోబాధ్యబాధక భవమూచితః।
 యద్వా భవశ్యబ్దరః తస్యయావ్యాశ్యః = అలక్ష్యగ్రభూతాస్సర్వాః, తా
 సాం నకురీ “భవః తే మేతసుసారే సత్తాయాంపాగ్తి జన్మనోరేతుభయ
 త్రాపికోశః, దేవ్యాంసమలత్వారోపాత్ భద్రిలక్ష్యగ్రసర్వాణాం సుహూర
 పలాయనం తద్వయా అన్యవృత్తం దాంపత్యసుఖాచ ప్రతీయతే॥

అనీతః = నీకః, మానీనాం = అలకానాం, భరాగ యస్యాస్సా
 తథోక్తః భరశబ్దేకచానాం మదీర్ఘస్త్వేన్వోక్త్యేతేతేనచ శిశ్యమనుజ్ఞతీ
 త్వం జ్ఞాయతే, స్వతః నీలవర్ణే చూడేభరే అనీతశ్చప్రయోగః సార్వవికసీలత్వ
 బోధనవ్వారా జరాద్యసంపాగ్తిలక్షణమస్యాః దిగ్యత్వమావివక్ష్యతే।
 చగణమార్యానూతే తస్మాం తయావాలసన్తః యేముసయః = మనసశీలాః,
 తేషాంకణాః = సన్తాః, యస్యాస్సాతగోక్తా, మనసశీలినామవి పుకాశనం
 తత్పాదనూశ్చాలంబాదేన ఉత తద్భూతేప్రయోజ్య మేవేతివాద్యుః, నిరహజా
 మసిమునీనాం తత్పాదనూతః పుకాశనం స్వతవీవ పుసాదయతీతిభావః।

అథవా చరణయోర్ధూశీంలాతి=గృహాతీతి చరణధూశీలః యః సతః= పరమాత్మనః, మునయః = మనసశీలాః. సల్లక్షణపరమాత్మమనశాలినస్తేషాం గణః సః యస్యాస్మా త్తథోక్తాః। దేవీపాదధూశిగృహణాదేవసల్లక్షణపరమాత్మమనశాలిత్వమిత్యర్థః ఏవంచ దేవీపాదధూశీరేవ పరమాత్మమనససమ్పాదికా సతీముక్తయే ప్రభవతీతిభావ

యా=కాళికా, అశీం=మధుపానాం భిక్షత్యాశీభృత్ తస్మిన్ శ్రవసి= శ్రవణే తాశీదళం= తాళవృక్షపత్రఖండంవహతి= అలంకారత్వేనధత్తే। పురాఖలు సద్యోజాతతాళపత్రాణి నిర్మితకర్ణికాకారాణి ధార్యస్తే శ్రీవణయోరితి పున్దిరిః। పదన్యాస్తస్యాః శ్రీవణయోర్మధు లిట్వాతోఽప్యశీతవహ

అథవా ఆశీనాం= మధుపానాం, భృతిః= భరణంయస్మిక్ తత్తాశీదళం శ్రీవసి వహతీత్యపియుజ్యతే। సమృత మధుపానాం సద్యోజాతతాళీపత్రాణాం మధుపభరణం యుజ్యతేచత్వర్థః। సద్యోజాతతాళపత్రాణాం సువర్ణవర్ణత్వాత్ మధుపానామింద్రనిలతుల్యత్వాచ్చ ఇంద్రనిలచణిఖచిత సువర్ణశ్రవణాభరణధారణీవ శోభిత ఇతిభావః।

యద్వా అశ్యాసఖ్యా భృతా= ధ్రియమాణే ధ్రియమాణే శ్రవసీతి కర్మధారయః। అత్రభృతిశ్చైః భక్తిశ్చైవత్ కర్మసాధనః। తత్ప్ర శ్రవసి దేవీ తాశీదళం వహతి। దుభ్యుక్తధారణ పోషణయోరితి ధారణాన్యకత్వాత్ కర్ణపాశీరస్థానివ రణాయశ్యాభృతశ్రవసిదేవీ స్వయమేవతాశీదళాభరణం యోజయతీత్యర్థః॥

అథవా అశ్యాః= సఖ్యాః, భృతిః= దారణం యస్య తత్తాశీదళం శ్రవసి వహతి। ఆనేనచ సఖీ తాశీదళం పార్యత్యాః కర్ణయోరలంకారోపేత్యర్థః। పూర్వత దేవీకృతమాభరణసంయోజనమత్రతుసఖీకృతం తదితిభేదః।

అలీకే= ఘోషదేశే, శోభిత ఇత్యలీకశోభి, తిలకం యస్యాస్మా త్తథోక్తా। తిలకప్రకాశమానఫాలదేశేతిభావః। “అలీకమప్రియేఫాలేవితథ” ఇతిహైమః। అలభూషణాదావిత్యస్మాత్ “అలీకేదయశ్చేతి కింనిపాత్యతే” కాశీ భూశ్లోకలక్షణలక్ష్మీతా పార్వతీ. మను మనశకర్మ। స్వసాక్షి =

కాశ్యాః, పదేవనాశీకే = పశ్యేతయోస్సేవనస్యవిధిః = విధానం తస్మిన్
కాశీకరోత్వీతి సమ్ప్రసక్తం। అత్యచరణసేవావిధానే మమ మనః నిప్రణం కరోతు
ఇతిప్రార్థనా।

ఆధవా స్వస్థః = అత్యనః పదం = స్థానం, హృదయమిత్యర్థః “స్వా
జ్ఞాతావాత్మని స్వం త్రిష్వాత్మీయే స్వా2 స్త్రి2 ముంభనే, పదంవ్యవసితత్యాణ
స్థావలక్ష్యాజ్ఞేవస్తుప్యి” త్యుభయతాప్యమరః। తదేవనాశీకం = కమలం,
హృదయపుష్పంకమిత్యర్థః। తస్య సేవనం = అనుసంధానం, తస్యవిధిః విధానం।
అత్ర హృత్పుష్పంక సేవనవిధిచేత తత్రసాత్మాపస్థానమేవ వివక్షితం। ఏవం
చాస్త్యుభిస్తున్ హృత్పుష్పంకస్తాత్మానుసంధానసేవనోయథాస్యాం తథా
కరోత్వీతి ప్రాథకనా॥

అర్థము:- యా = ఏకాళికాదేవి, ఆశీభిః = చెక్తైలదేత,
అత్త = పాండబడిన (పట్టుకొనబడిన) తనుః = శరీరముగలదై, ఆశీ = పం
క్తులచే, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న, ప్రియః = కిషిమిచెట్లుగల, స్థాశీషుః =
ప్రదేశములందు, కేలతి = ఆడుచున్నదో, (శ్లోకమునందు చాలపదముల
కనేకార్థములుగలవు, వివరణమునుబట్టి యాయశ్శములను దెలిసికొందురుగాక)
భివః = సంసారమునెడు వ్యాశీ = త్రాడుకమునకు, నకుశీ = ముంగివంటిదో
అసిత = నల్లనైన, చూశీ = మంగురులయొక్క, భూ = బరువుగలదో,
చరణ = పాదములందలి, భూశీ = పూగముచే, లసత్ = ప్రకాశించుచున్న
మూని = మననముచేయువారియొక్క, గణా = సమదాయముగలదో, యా =
ఏకాళికాదేవి, ఆశీభ్యుతి = చెక్తై తై చేపట్టుకొనబడిన, తాశీదశం = తాటియా
కును, శ్రవసి = చెవియందు, వనతి = ధరించుచున్నదో, యా-ఏకాళికాదేవి.
అశీక = మదురునంగు, శోభి = ప్రకాశించుచున్న, తిలకా = బొట్టుగలదో, సా =
అకాళికాదేవి, మమ-నాయొక్క, మనః = మనస్సును, స్వ = తనయొక్క,
పద-పాదములనెడు, నాశీక = పద్మములయొక్క, సేవన = సేవించుటయొక్క,
విధా = పద్ధతియందు, కాశీకరోతు = సమర్థమయినదానినిగా నేయుగాక.

ఆంధ్రవివరణము:- కవి యాశ్లోకములో బ్రహ్మానందమునకు కారణభూతమయిన కాళీకాపాదముల నేవించుటయందు సామర్థ్యమునివ్వని దేవిని పార్థింపచున్నాడు. తనకానందమునిచ్చు కాళికగూడ కీర్తనం దామల కాలముగడుపుచున్నదని కవివర్ణించుచున్నాడు. కాళీకాదేవి తనతో సంపర్కించు చెలికత్తెల భుజములమీద చేయివేసికొని, కడిమిచెట్ల పంక్తులు గల ప్రదేశములం దాడుకొనుచున్నది. అనగా సౌకుమార్యము, ఐశ్వర్యము గలది కనుక తోటలయందు తనదేహభారమును చెలికత్తెలపై నిడి యాడుచున్నదని భావము.

లేదా బాలికలు మంత్రము మొదలగువానిచే చదరముగా గడులను నిర్మించి, వానియందు తొక్కుడుబిళ్ల మొదలగు నాటలనాడెడివారు. ఆ యాటలనాడుచు నీమె బాల్యమునందు కాలయాపనమును చేయుచున్నదని భావము.

లేదా చక్కగావిడిసించి, తుమ్మెదలు వ్రాలుటచే నింపుచు గూర్చు కడిమిచెట్లుగల ప్రదేశములందు అడుకొనుచున్నది. అనగా ఆప్రదేశములు గూడ పరిమళించుటచే హృదయమునకు నింపుచుగూర్చుచున్నదని భావము. లేదా తన చెలికత్తెలు కొందరు శివునివేషము ధరించిరి. మరికొందరు శంకరుని చిహ్నములను ధరించిరి. అట్టివేషధారిణులతోగూడి యాడుకొనుచున్నది. అనగా నీమె మహాపతివ్రతగనుక జన్మాంతరమందుగూడ ఆభర్త చిహ్న వేషములనేకోరి యాడుచున్నదనియు, ఆభర్తవేషములోడను, చిహ్నములతోడను జన్మాంతరమందలి భర్తవరహవేదనను పోగొట్టుకొనుచున్నదనియుభావము. విరహముగలవానికి తమభర్తచిహ్నములుగాని ప్రతినిధిగాని కనుపించినచో విరహవేదనలు తగ్గునని కామశాస్త్రప్రసిద్ధము.

కాళీకాదేవి సంసారమనెడు త్రాచుపామునకు ముంగివంటిది. అనగా ముంగినిచూచుసరికి త్రాచుపాము తనంతట తానే వెనుకకు తొలగిపోవునట్లు పార్వతీదర్శనమగుసరికి భక్తులసంసారము స్వయముగనే నివర్తించుననిభావము.

ఇట్లు చెప్పుటచే కాళికాదేవికిని, భక్తుల సంసారములకును సహజమైనను
 కాళికచే సంసారము బాధింపబడి పోవుటయు వెల్లడియగుచున్నది. లేదా
 శంకరుడు పాముల నలంకారముగ ధరించెను. ఆశంకరుని కాళీదేవి వివాహ
 మాడెను. ఆశంకరాభరణసర్పములకు ఈమె యంగివంటిది. అనగా
 పతిభోగావసరములందు సమీపించిన కాళికనుజూచి పాములు దూరముగ
 వారిబోవుచున్నవి. కనుకనే వారిదాంపత్యగుఱము విఘ్నములు లేక జరు
 గుచున్నదనియు భావము. ఈమె నల్లవైన పెద్దజుట్టు గలది కనుక దీర్ఘ
 కుమంగియని తెలియవలెను. నల్లనిజుట్టుగలది అనగా ఈమెకు ఎప్పుడును
 మదుసలితనమువచ్చి జుట్టు తెల్లబడుట జరుగదనియు దేశత్వము గలదనియు
 తెలియుచున్నది. ఈకాళికాదేవి పాదములందలి ధూళిచే మునీశ్వరులు
 గూడ ప్రకాశించుచున్నారు. అనగా లోకమందలి భోగ్యవస్తువులం
 దాసమాని పరమాత్మను ధ్యానించు మహామునులకు గూడ భక్తితో
 పూజించిన కాళికాపాదఘాత యానందము నిచ్చుచున్నదనియు, దీనిచే
 జ్ఞానులకుగూడ సునీలోపాసన మానందదాయక మగుచున్నదనియు భావము.
 ఈమె పాదస్పృశవలనపరమాత్మాను సంధానుకర్తిగూడ కలుగునని విశేషమున
 గ్రహించవలెను. పూర్వకాలమందు స్త్రీలు లేతతాటియాకులను దుద్దులవలె
 చేసి వానిని చెవితమ్ములయందు అలంకారముగా ధరించెడివారు, ఈపార్వతి
 గూడ అట్టితాటియాకుల దుద్దులను ధరించినది, అదిగాక పద్మినీహతిదగు
 పార్వతిచేవియందు తుమ్మెదలుగూడ వ్రాలినవి, లేదా తుమ్మెదలతోగూడిన
 లేతతాటియాకుల దుద్దులను ధరించినదనియు తెల్పవచ్చును, అనగా లేత
 తాటియాకులు బంగారురంగుకలవగుటచేతను, తుమ్మెదలు ఇంద్రనీలమణుల
 వలె నల్లగ నుండుటచేతను, ఇంద్రనీలమణులను పొదిగిన బంగారుదుద్దులను
 ధరించినదా యనునట్లుండెనని భావము, లేదా చెలికత్తెపార్వతి చెవితమ్ము
 రంధ్రమును పెద్దదిచేసి పట్టుకొనగా కాళికయే స్వయముగ తాటియాకుల

మొద్దును ధరించినదని చెప్పవచ్చును. లేదా పార్వతీదేవి చెవియందు తాటా
 ఘటమను చెలికత్తెయే యాభరణముగ నుంచుచున్నదనియు చెప్ప
 వచ్చును. చక్కగ తిలకమును ధరించుటచే నందముగా ప్రకాశించు
 మొద్దుభాగముగలదియు నగు పార్వతీదేవి నామనస్సును తనపాదపద్మసేవ
 జేయుటయందు నేర్పుగలదానినిగా జేయుగాక! లేదా హృదయపద్మ
 మందలి ఆత్మనుసంఘానము చేయుకత్తిని నామనస్సున కిచ్చుగాకయని
 ప్రార్థించుచున్నాడు.

అంబోల శ్రీ హయగ్రీవా య న మః

చురుప్తః శ్లోకః

బాలామృతాంశు నిభిసాలా మనా గరుణచేలా నిత్యమృతలతే
 శోలాహలసేవిత కాలా మరాకుశలకీలాబలశోషణావిః
 స్థూలా కుచే జలవనీలా కచే శలితనీలా కదమ్బవిసే
 శూలాయుధ ప్రణతిశీలా దధాతు మృదిశైలాధిరాజసంహరః

బుధతోషిణీ

భగవత్యా ఉపాసనాయోగ్యం రూపసాక్షర్యం నిర్దళిత బాణేతి||
 అమృతమయాః అంశవః యస్యస అమృతాశుశ్చన్ద్రః | బాలశ్చసావమృ
 తాంశు శ్చేతి కర్మధారయః | తేన సద్గుణః = తస్మిన్, ఫాలః యస్యాస్స
 తథోక్తా | “నిభసనా”-శ నీ కాశ ప్రతీకాశోపమాదయః ఇతి శోకా త్వద్ధ
 శార్దూత్వం నిభశస్యః | అస్యపదవిగ్రహశ్చ | యథా చన్ద్రదర్శనేన విశవః
 పృస్థస్థం సదా నక్షమనభవతి తద్వదేవదేవీమభిదర్శనేనేతిభావః | నిరన్య
 ఫలక ఇవేత్యుపనితసమాసః | తస్మిన్, మనాకో = ఈమతో, అగ్రం
 చేలమ్ యస్యాస్సతథోక్తా | రక్తామ్బరపరిధానేత్యర్థః | శోలాహలేన =
 కలకలేన, క్షపితః = నాశితః, కాలః = మృత్యుః యయాయాసాతనోక్తా
 సకలజీవహానికారిణః యమస్యాపి కలకలమాత్రేణైవనియన్త్రీత్యర్థః | అనేన
 చాస్యా మహామహిమాన్వితత్వం లోకపాలనియన్త్రీత్వంచగమ్యతే | సన్తి
 యస్త ఇత్యమరాః = దేవాః, తేషాం యదకుశమ్ | కుశలాన్యతా , అత్రా
 భర్తృఇత్యానావివంభోన్యార్థత్వం | ఔమహానిరితిభావః | తదేవకీలాంశుః =
 జలమ్, “కీలాంశుధితోయో” ఇతిహేమః | తస్యశోషణేరవిః = మూర్ధః |
 యథా సవితాజలశోషకః ఏవమేవకాశ్యపిదేవశక్తుక్రృత ఔమహానిశోషకేతి

భావః । జలశోమక సూర్యోపమానేన స్వస్థానస్థైరవసాసకలదేవతానాం క్షేమ
సానిం నాశయతి, యథాసూర్యస్య జలశోమకత్వం నైసర్గికం తద్వదేవాస్యా
అపి సురక్షేమహాని నాశకత్వమితి క్షేయమ్ । ఇథాజలశోమణమూలకవర్షో
తేదనద్వారా అదిత్యః సకలలోకోపతికారకః తతైవలోకపాలకదేవ
హాని నాశనద్వారా సకలజగదుపకారిణీదేవీతివ్యోత్యతే । మచేస్థూలాపుష్కల
స్వసభాయులేత్యర్థః । మచాంశే స్థూల్యవర్ణనేన అన్యత్ర కృతేతిగమ్యతే ।
తథాచ తస్వగ్నేతిభావః । కచే = శిరోజభారే, బాత్వైకవచనమ్ । జలందదా
తీతిజలదః = మేఘః । సఇవనీలా = వర్షాకాలమేఘసదృశనీలః చకలాపేత్యర్థః ।
స్వతోనీలవర్ణాయః దేవ్యాః కచాంశే జలదసదృశనీలత్వవర్ణనాదత్యవనైల్యం
కచేషు ప్రతీత్యతే । కదమ్బనామ్, విపినే = వనే, లిఖితాః = అనుభూతాః,
లిఖితాః యయాసాతసోక్తా । కదమ్బవనే విహరణక్రియాది విలాసపరాయణే
త్యర్థః । శూలమాయుధస్య యస్య స శూలాయుధః - శస్త్రం । తముద్దిశ్య
కృతాః ప్రణతయః = నమస్కారాః శీలమ్ = స్వభావః యస్యాస్మా
తసోక్తా । కాశికాస్వభావేనైవశివం నమస్కరోతి నతుఫలానుసంధానేనేతి
నిష్కామత్యం నూచ్యతే । శూలాయుధప్రణతిశీలేత్యనేనకేవలం ప్రణయావస్థా
యాంకిస్తు సర్వావస్థాస్వపి భర్తృసాహచర్య పారతన్త్ర్యసముపేలేతి గమ్యతే
ఏవంచలోకోన్తరం పాతివ్రత్యమస్యాః ప్రకటితంభవతి । ఏతాదృశలక్షణలక్షితా.
తైలాధిరాజస్య = హిమవతః తనయా = పుత్రీ పార్వతీ, హృది, మమేతి
శేమః । ఇథాతు = నివాసంకరోతు, ఇతి ప్రార్థనా । కర్మణోఽవివక్షిత
తేన సకర్మకస్యాపి ఇథాతోర కర్మకతేనప్రయోగః । అత్రకుచ కచ
యోః స్థూల్యతినైల్యవర్ణనేన అన్యత్ర తనుత్వానతీనీలత్వబోధనాత్. కదమ్బ
విపినేకలితీలేత్యనేనచేష్టా విశేషబోధనాచ్చ ఉపాసనాయోగ్యతయాదేవ్యా
అకృతి - వర్ణ - చేష్టా - విశేషః నిర్దష్ట ఇతి బోధ్యమ్॥

అర్థము:- బాల = లేతవాడైన (అనగా) ఉపమానమును బట్టి
 అష్టమినామందునట్టి) అమృత + అంతు = చంద్రునితో, నిధి = సమాన
 మయిన, ఫాలా = నుడురుగలదియు, నితమ్మ + ఫలకే = పలకవలె బల్లపరు
 పుగానున్న పిరుదులందు మనాక్ = కొంచెము, ఆరుణ = ఎఱ్ఱనైన,
 చేలా = వస్త్రములదియు, కోలాహల = కలకలధ్వనిచేత (హంకారముచే)
 క్షపిత = నశింపజేయబడిన, కాలా = మృత్యువుగలదియు, ఆమర = దేవ
 రుయొక్క, ఆకుశల = షేమముగా నుండకపోవుటయను, కీలాల = నీళ్ళ
 యొక్క, శోషణ = ఎండింపజేయుటయందు, రవిః = సూర్యునివంటిదియు,
 కుచే = స్తనములయందు, స్థూలా = బలిసినదియు, కచే = జుట్టు
 నందు, జలద = మేఘములవలె, నీలా = నల్లనయినదియు, కదమ్మ = కడిమి
 చెట్లయొక్క, విపినే = అడవియందు, కలిత = కూడుకొనిన, లీలా = విలా
 సలుగలదియు, కూల + తియుధ = కూలాయుధ = కూలమే తియుధముగా
 గల శివునకు, ప్రణతి = సమస్కరించుట, శీలా = స్వభావముగాగలదియు
 నగు, తైలాధిరాజ = హిమవంతునియొక్క, తనయా = కూతురయిన పార్వతీ
 దేవి, హృది = నామకస్సునందు, దధాతు = వివశించియుండు గాక.

అంధ్రవివరణము:- ఈ శ్లోకమునందు ఉపాసన కనుకూలమయిన,
 కాలికాదేవియొక్క స్థూలస్వరూపమును వర్ణించుచున్నాడు. అష్టమినాటి
 చంద్రుడువలె వర్తులమై చూచువారి కానందమునుగొల్పు నుడురుగలదియు,
 పలకవలె బల్లపరుపుగా వికాలమగు పిరుదులందు కొంచెము ఎఱ్ఱనివస్త్రమును
 ధరించినదియు, లోకములోని సకలజీవుల ప్రాణములను హరించువాడు
 యమధర్మరాజు. అతనికి దండము, పాశము, అంశువు, మోక్షము, విశ్వము
 గలవు. ఎట్టివారైన నాపాశములకు లొంగవలసివచ్చును అనుచు
 హంకారముచేతనే యట్టియుమునిగూడ వశింపజేయుగల సూర్యునిని.

అనగా తనభక్తులకు మృత్యుభయమును బోగొట్టి ముక్తినియగలదియని భావము. దేవతల మృత్యువులేనివారైనను రాక్షసులు పెట్టుబాధలననుభవించుచు చూపించుచున్నారు. అట్టి దేవతలబాధలను సూర్యుడు నీళ్ళను ఎండింప జేసినట్లు పోగొట్టు సామర్థ్యముగలదియు, సూర్యునకు జలకోమణిచేయుమని యెవరి ప్రేరణయులేదు. అట్లే యీమె దేవతలకు గల్గిన బాధలను పోగొట్టు టకేరి ప్రేరణయునక్కఱలేదనియు తనస్థానమునందుండియేవారి బాధలబోగొట్టు సైజముగలదనియు భావము. సూర్యుడు జలస్థానమునుజేసి వర్షమును గీలిగించి లోకోపకారమును జేయునట్లు దేవతల హానిని బోగొట్టి, వారి ద్వారా సకలలోకములను పాలింపజేయుచు దేవి లోకోపకారమును జేయు చున్నదనియు భావము. ఇట్లు చెప్పుటచే నీమెకు భక్తవాత్సల్య మెంత యున్నదియు తెలియుచున్నది. అదిగాక దేవతలయినను తమబాధల బోగొట్టుకొనుటకు దేవి నాశ్రయింపవలసినదేకాని గత్యంతరము లేదనియు తెలుచున్నది. ఇక్కడ దేవతలనగా శివకేశవాదులనుగూడ గ్రహించవలెను. ఏమనగా? శివుడేశక్తితో కలియకపోయినచో కదలనేలేదు. శ్రీమన్నారాయణుడుగూడ మధుకైటభసంహార కాలమునకు ఈమె నుసాసనజేసి శక్తిని సంపాదించుకొని యాబాధను పోగొట్టుకొనెనని పురాణములు బోధించు చున్నవి. సకలలోకజనని గావున విపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతముండు సకలప్రాణిపోషకములయిన స్థూలస్థనములు గలదియు, సకలజనసమ్మోహకములయిన నల్లనిజుట్టుగలదియు అనగా మిగిలిన శరీరమున తమత్వముగల దనియు, శరీరమున జుట్టునందున్నంత నలుపు లేదనియు తోచుచున్నది. కడిమితోటలందు కీర్తించుచు విహరించుచున్నదనియు, కాలమును ఆయుధముగా ధరించిన శంకరునకు నమస్కారము చేయునట్టి స్వభావముగలదియు అనగా అన్యోన్య ప్రేమావస్థలయందే కాక సర్వకాల సర్వావస్థలయందును

భర్త సేవాపరాయణురాలనీయు జూనిచే హాకోలైరఘాతివ్రత్యము గల దనియు భావము. ఇట్టిలక్షణములకల హిమవంతునికూతురగు పార్వతీ దేవి నాహృదయమందు నివసించియుండుగాక. మొత్తము భక్తులు ఉపాసించుటకు తగిన దేవియొక్క సగుణస్వరూప మీభిధముగ నున్నదని గ్రహించి ధ్యానించవలెను. అష్టమిచంద్రునివంటి మయగులది, గులాబి రంగువలె జేతనిగుళుగల వస్త్రమును ధరించినది, స్థూలమగు న్నవములు గలది, సూక్ష్మమగు నవయవములుగలది, ఎక్కువ నల్లలైన జుట్టుగలది, కడిమితోటలం దాడుకొనునది, శివురకు నమస్కరించునది యగుపార్వతీ ధ్యానించుటకు తగినదని కని భావము.

శ్రీ లక్ష్మీ నామ స్తోత్రం

పంచమః శ్లోకః

కమ్పా వహేన సవిడమ్బా గళేన నవతుమ్బాజ్జనీణసవిధా
బిమ్బాధా విసతశమ్బాయుధాదిసకుమ్బా కదమ్బవిసినే
అమ్బా కురజ్జమదజమ్బాలరోచి నిహ బమ్బాలకా దిశతు మే
శమ్బాసంప్రేయశశిబిమ్బాని రామముఖసమ్బాధిత స్తనభరా॥

బుధత్రోషిణీ

మాతృవదియమపి మాం సుతనిష్ఠిశేషం సుఖాదిదానేన రక్షత్వతి
ప్రాధ్యయతి కమ్పేతి॥ కదమ్బ విసినే, వర్తమానేతి శేషః, అమ్బా = బసనీ,
కాళికా, మే = మహ్యం, శం = సుఖం, కాశ్యత మిత్యర్థః । తస్యైవ
ప్రాధ్యనీ యత్వాత్ । దిశతు = దదాత్విత్యన్వయః ॥ అనేన ప్రాధ్యనేన
దుఃఖవివృత్తి ర్నాస్తరీయకతయా గమ్యతే । ఏదృశిచేత్? । గళేన =
కణ్ఠస్వరూపేణ, కమ్పా = శబ్దవిషయే, అతీన = అత్యంతం, సవిడమ్బా =
సవచ్చనా, అభిధూతకమ్బుకణ్ఠిత్యర్థః । “కమ్బుసదృశా కారకణ్ఠేన రాజ్య
ప్రాప్తి” రితి సాముద్రికశాస్త్రా దస్యా అభిధూతకమ్బుకణ్ఠిత్యపత్రి సాదనేన
సర్వలోకాధిపాక్షత్వం గమ్యతే ॥ కమ్బువిషయే సవచ్చ నేత్యనేన ఉప
మానా తక్రమ్పా రపి ఉపమేయస్య కణ్ఠ స్వాధిగ్యవర్ణనా ద్వ్యతిరేకా
లక్ష్యారో వ్యజ్యః । గళశబ్దః కాకాక్షీన్యాయే నోభయ త్రాన్వయీ తేన
గళేన, తుమ్బం = వర్తులా లాబూఫలం, అజ్గం = ఆవయవః యస్యాస్యా
తుమ్బాజ్గ, తాదృశీ వీణా, తయా సవిధా = సదృశా ‘అలామ్బుస్తు
పిణ్డఫలా తుమ్బిస్తుమ్బి మహాఫలా । తుమ్బాతు వర్తులా లాబూ ర్నిమ్బ
చూర్ణా మహాఫలా’ ఇతి వాచస్పతిః । అత్ర గళశబ్దేన కణ్ఠస్థో ధ్వనిర్
జ్యతే । ఏవం చ వీణా ధ్వనిసదృశః అస్యాః కణ్ఠస్వని వితి భావః ।
అత్ర ‘వీణా’ ఇత్యనాజస్రప్రయోగో మృగ్యః । తుమ్బాఫలసహితత్వం

నీజాయాః శ్రేష్ఠత్వద్యోతనాయ । ఏతన చాస్యాః లాలససామన్యం
 ద్యోత్యతే । లోకే మాత్రాణాం మధురగానేన రుదద్బాలకలాలసస్య
 ప్రసిద్ధత్వాత్ । బిష్ణుమ్ - బిష్ణుకాఫలం “బిష్ణుస్తు ప్రతిబిమ్బేస్యా
 నృణలే బిష్ణుకాఫలే” ఇతి హైమః తద్వదహణః సుకుమారశ్చ అధరః =
 అధరోష్ఠః యస్యా స్స తథోక్తా ॥ అధరస్య బిష్ణుసాదృశ్యవర్ణనేన సౌఖా
 గ్యం గమ్యతే శమ్భుః = వజ్రం, ఆయుధం = ప్రహరణసాధనం, యస్య స శమ్భు
 యుధః = ఇంద్రః, “శమ్భుస్తు ముసలాగ్రస్థలోహమణ్డలకేపవా” ఇతినానాగ్గ
 రత్నమాలా । స ఆది ర్యేషాం తేదేవాః వినతాః = ప్రహ్నిభూతాశ్చత్రైశ్చ శంభా
 యుధాదయశ్చేతి కర్మధారయః తేషాం దేవానాం నికురుమ్భః = సమాహా =
 యస్యా స్స తథోక్తా, అమోఘాయుధసాధనా అపి లోకపాలాదయో దేవా
 అస్యా అగ్రే ప్రహ్నిభూతా ఇత్యర్థః । అస్యాః కరుణాకటాక్షపాతా
 దేవ లోకపాలకాయుధానామమోఘత్వం లోకసంరక్షః త్వాదికం చ లభ్యత
 ఇతి భావః । కురజ్జాః = మృగాః, తేషాం యః మదః, స ఏవ జమ్బులః =
 పక్షుః ఇతి రూపకం । తస్య రోచిః = సూర్యకిరణభూతా । యథా
 అదిత్యకిరణాః పక్షుం నాశయన్తి ఏవ మేషాపి సహజనేత్రసౌభాగ్యేన
 సర్వమృగావలేన నాశయంతీతి భావః । లమ్బాః, అలకాః = చూర్ణకుస్తలాః
 యస్యా స్స తథోక్తా । అజ్ఞానానాం దీర్ఘకుస్తలత్వ మతీవ సౌభాగ్యప్రద
 మితి సాముద్రికాశ్రుప్రసిద్ధం । బహులాః = కృత్తికాః, “బహులా నీలికా
 యాం స్యా దేలాయాం గవి యోషితి । కృత్తికాసు శ్రీయం భూమ్ని
 విహాయసి నపుంసక” మితి మేదిన్ । తా అస్యాం పార్శ్వమాస్యాం సంతీతి
 బాహులీ తస్యాం బాహో బాహులేయః । శ్రీభ్యోః । బాహులేయః
 యః శశీతస్య యద్విమ్బం = మణ్డలం, తద్వదభిరామం చ తస్మత్ మితి కర్మ
 ధారయః । సమ్బుధితా = అన్యోన్యముత్పీడయన్తా, ప్రసా = కుచా సమ్బుధి
 తస్తనా, తయోః భరః, బాహులేయశశివిమ్బభిరామముఖం, సమ్బుధితస్తన
 భరః యస్యా స్స తథోక్తా, విలసచ్ఛారదచంద్రవిమ్బస్యపరిణతచంద్రికావత్సేన

సర్వజనాన్వేషణత్వవత్ దేవి మఖస్య సర్వభక్తజనాన్వేషణత్వ మితి జ్ఞేయం॥
 దుఃఖబహు శేస్థిన్ సంసారే సజ్జరతాం, భక్తాణాం దేవీముఖ మానంద
 సన్దాయక మితి భావః సమ్యాధితస్తనభరేత్యనేన మాత్మవ త్సర్వలోకపోషణ
 సమర్థత గమ్యతే । ఏతాదృశీ అమ్మ, ఇహ = అస్థిన్ సంసారే మనుష్య
 జన్మనివా । అత్ర మనజజన్మనః సుఖదుఃఖసమ్మిశ్రితత్వవోతనాయ సుఖస్యై
 వాచశ్యపార్థనీయత్వవోతనాయ చ ఇహ శబ్దప్రయోగః । మే, శం, దిశ
 త్వత్వస్వయఃప్రత్ర దుఃఖనివృత్తిపూర్వక కాశ్వతసుఖస్యైవ కవి సురమ్భగోచ
 రత్వేన దివ్యత్వం వినా తదపార్థవైరియం । ప్రార్థనా దివ్యత్వపర్యవసాయి
 నీతి బోధ్యం స్వజన్మనిదానధూతాయ మాతు శ్చత్వేపి దేవ్యా మమ్మ
 గ్రహణం కాశ్వతసుఖప్రదతయా ఇయమేవ వస్తుత అమృతి ద్వోతయతి.

అర్థము:—కదమ్మ + విపినే = కడిమితోటయందు (ఉన్నట్టి)

అమ్మ = తల్లియైన పార్వతీదేవి, మే = నాకొఱకు, శం = కాశ్వతసుఖ
 మును, ఇహ = ఈమనుష్యజన్మమునందు, దిశతు = ఇచ్చుగాక, (తల్లి
 యైన పార్వతీదేవి యెట్టిదనగా?) గళేన = కంఠస్వరూపముచేత, కమ్పా =
 శంఖమువిషయమందు, అతీవ = మిక్కిలి, సవిడమ్మ = తిరస్కారముతో
 గూడినదియు, గళేన = కంఠద్వనితో, నవ = శ్రోత్రదయిన, తుంబ +
 అంగ = గుండ్రనివెద్దసారకాయ అవయవముగాగల, వీణ = వీణాధ్వనితో
 సవిధా = సమానమయినదియు, బింబ = దొండపండువంటి, ఆధరా =
 క్రిందివెడవిగలదియు, వినత = మంగినమస్కరించిన, శంబ + ఆయుధ =
 వజ్రము ఆయుధముగాగల దేవేంద్రుడు, ఆది = మొదలుగాగల దేవతల
 యొక్క, నివరంబా = సముదాయముగలదియు, వరంగ = లేళ్ళయొక్క,
 మద = గర్వమనెడు, జంబాల బురదకు, రోచిః = నూర్యకిరణమువంటి
 దియు, లంబ = వ్రేలాడుచున్న, అలకా = ముంగురులుకలదియు, బాహు
 లేయ = కార్తీకమాసమండలి, శశి + బింబ = చంద్రమండలమువలె. అభి
 వ్రాజు = ప్రసాదముచేయున, ముఖ = ముఖమును, సంబాధిత అపికదానితో

నొకటి యొరిపిడిచేయుచున్న, స్తన = స్తనములయొక్క, భరా = బరువును గలదియు, అగు పార్వతి నాకీజన్మమునందు శాశ్వతసుఖము నిచ్చుగాక యని కవి ప్రార్థనము.

అంధ్రవివరణము:—తల్లివలె నీమె నన్ను పుత్తునిగా జూచి సౌఖ్యము కలుగునట్లు రక్షించుగాకయనికవి ప్రార్థించుచున్నాడు. శంఖమునుగూడ తిరస్కరించునంత నెక్కుడందమయిన కంఠముగలదియు, సారకాయగల పీతాభస్మితో సమానమయిన కంఠధ్వనిగలదియు, దొండ పండువలె నెఱ్ఱనయి సుకుమారమయిన క్రిందిపెదవిగలదియు నగు నీమెకు వక్త్రాయుధము ధరించిన యింద్రుడు మొదలగు దేవతలుగూడ నమస్కరించుచున్నారు. అనగా అమోఘాయుధముల ధరించినవారయినను దేవతలు దేవికి నమస్కరించినగాని లోకపాలనకక్తి లేనివారనియు, ఈమెద్వారా సర్వశక్తులను పొందుచున్నారనియు భావము. విశాలములై చంచలములై మనోరంజకములయిన నేత్రములు మనకుగాని లోకములో నింకెవరికిని లేవని లేళ్ళు గర్వించుచున్నవి. ఈకాళికాదేవి నేత్రముల సాగనును జూచువారికి ఆలేళ్ళయొక్క గర్వవంతయు నశించిపోయినది, లోకములో నుపమానములుగానున్న లేడికన్నులకన్న సుపమేయములగు నీమెకన్నులు ఎక్కువ యందములుగా నున్నవనుటచే వ్యతిరేకాలంకారము నూచింపబడుచున్నది. ఈమె వ్రేలాడుచున్న జుట్టుగలది. “దీర్ఘకేశ చిరసౌభాగ్యవతి యగు”నని సాముద్రికశాస్త్రప్రసిద్ధము, కార్తికమాసమందలి చంద్రబింబము చక్కని వెన్నెలలచే నందరిమనస్సుల నాకర్షించును. ఆట్టిచంద్రబింబమువంటి ముఖమును, ఒకదానినొకటి యొరిపిడి చేసుకొనుచున్న స్తనములును, గల ఓ తల్లి నాకీజన్మందు శాశ్వతసుఖమునిచ్చి కాపాడుమని కవి ప్రార్థించుచున్నాడు. ‘కంఠము శంఖమువలె నున్నచో రాజ్యప్రాప్తి’యనిసామెది కశాస్త్రముచెప్పుచున్నది. అంతకుంటే నెక్కువ యందముగా నున్న ధనుకుదే

సర్వలోకములకును నీమే రాణియనుభావము తోచుచున్నది. ఈపద్యమందు “అంబా, సంబాధిత వ్రతభరా, గళేన నవతుమ్పజ్జ్యణసవిధా, శం. మే. దిశతు” అను ప్రార్థనవాక్యమువలన నీక్రిందిభావములు తోచుచున్నవి, కాళికాదేవి తల్లివంటిదికనుక తల్లి యెట్లు తనకుమారుడు అడుగకపోయినను పరుండియున్నను స్వయముగనేలేపి ఊరములనిచ్చి. చక్క-గ పాటలపాడి సుఖమును కలిగింపజేయునో: ఒకప్పుడు తల్లి కార్యాంతరాస్త్రీచే నూరు కొన్నచో బాలుండు రోదకముజేయగా నది విని హనినోదార్చునో యట్లే యోతల్లీ! లోకములే కుటుంబముగాగల నీవు మహాత్ములను కాపాడుచు, సంసారబాధల ననుభవింపలేక దుఃఖపడుచున్న నన్ను విడచిపెట్టవద్దనియు బాలుండువలె నజ్ఞానినయిన నన్ను రక్షింపుటకు తగినవస్తువులు, చక్కని కంఠధ్వనియు కలదానవనియు భావము. “పుణ్యపాపాభ్యాం మనుష్య జన్మ?” అనుకాస్త్రముచే ప్రతిమనుష్యునకు పుణ్యపాపములును, వానిచే కలుగుసుఖదుఃఖములును సహజములనియు, వానిలో దుఃఖములచుభోగ్యాట్టి కాశ్వతసుఖముల నిష్కమియు కవిభావము. అనగా కాశ్వతసుఖము దేవత్వము వలన గలుగును కావున దేవత్వమును గోరుచున్నాడని తెలియవలెను. ఇది గాక, స్వశరీరకారణభూతురాలయిన తల్లియున్నను దేవిసే తల్లిగా భావించి కాశ్వతసుఖమును పొందగోరెననియు, ఈతల్లియే యట్టిపామగ్ధము గల దనియు కవి యుద్దేశము.

శ్రీవిలక్ష్మీహయగ్రీవానమః.

షష్ఠః శ్లోకః

దాసాయమానసుమహాసా కదమ్బవనవాసా కుసుమ్భసుమనో
వాసా వివచ్చకృతరాసా విధూతమధుమాసా రవిస్తమధురా
కాసారసూనతత్తిభాసా భిరామతసు రాసారశీతరూణా
నాసామణి ప్రవరభాసాశివా తిమిరి మాసాదయే దుపరతిమ్॥

బుధతోషిణి

అనాదికర్మవాసనా వాసిత స్వాజ్ఞానాథకారనివారణం ప్రార్థయతి
దాసాయమానేతి॥ దాస ఇవ ఆ చరన్తితి దాసాయమానాని, తాదృశానాం
సుమానాం = పుష్పానాం, వాసః = వికసనం, సవహసః యస్యాస్యాత
శ్లోక్తా॥ హాసస్యకుసుమవికాసోపమ్యం కవిసమయసిద్ధం॥ ఆత్రోడపమాన
భూతకుసుమవికసనస్య దాస్యాన్గీకారవర్తనా దుపమేయస్య అధిస్యం వ్యజ్యత
ఇతి వ్యతిరేకాలక్ష్కారో భవతి॥ కాదాచిత్క- భజన-సాపేక్ష- కుసుమవి
కసనస్య ఆతథావిధ (సార్వకాలిక- భజన- నిరపేక్ష) ఉత్కృష్ట గుణా
వాప్తయేదేవిహాస దాస్యాన్గీకారః సజ్జచ్ఛతే॥ దాసాయమానపరేనకుసుమ
దాస్యేదేవ్యాస్సమ్యుతిరస్తితి, తేనదేవ్యాః జడానుకమ్పయా లోకోత్తరదయా
శీలతాచక్షుః॥ కదమ్బానాం వసేవాసః యస్యాస్మా త్శ్లోక్తా॥ అనేనస్య
వీర్యావాస ప్రవేశాదాప్లోదాతి కయ నైవ ఆశ్రితాభీష్ట ప్రదానాత్కుక్కుంద
ప్రసీతయతే॥ కుసుమ్భస్య = హిరణ్యస్య, సుమనః = పుష్పం (పద్మం)
తస్మిన్ వసతీతి త్శ్లోక్తా॥ సావర్ణపద్మైరుహనిషేదుషీత్యర్థః॥ అథవా కుసు
మ్భః = కమణ్ణుః, తమపలకీతాయే, సుమనః = దేవాః, తేషాం వాసః =
నివాసః, యస్యాంసాతశ్లోక్తా॥ తన్నివాసధూమః తద్గమ్యస్థానంవేత్యర్థః,
“కుసుమ్భం హేమని మహారజనే నా కమణ్ణుః” విశుభయత్రాపి మేదిన్,
“యథేహకర్మనితోలోకః క్షీయతేతథామత్రపుణ్యచితోలోకః” ఇతిశ్లో

సాక్షాత్సన్నిహితసమ్యక్సర్వార్థసంపత్త్యైః శాశ్వతికత్వమపేక్ష మాణాదేవాః
 కమన్దల్యాది ధాన్యేనసమయమాః దేవీ ముపాసంత్యతిభావః। ఏవంపదేవుసా
 సనాదేవ జన్మాంతర రాహిత్యరూపముక్తిరితి విజ్ఞాయతే। చరమజన్మని శ్రీ
 విష్ణుసాసతోభవే" దిత్యా" మప్రామాణ్యాత్। రసవరాసః, ప్రజ్ఞాదిత్వా
 త్వాత్కేంద్ర, విపశ్చయం కృతః రాసః = ఆనురాగః యస్యాస్సాతఘోక్తా
 "శృక్ణారాదౌవిషేనీశ్యేరుజోరాగేద్రావేరస" ఇత్యమరః వీణాగానలోలుపే
 త్యః। రాసశబ్దేన తదాఖ్యక్తిరదాగ్రహణేతు విపశ్చీమసుస్సృత్య కృతః రాసః
 క్రిదావిశేషః యస్యాస్సాతఘోక్తా। రాసోనామానేకప్రకారాను స్సృతం
 నాట్యం। తత్ప్రసక్తతాయ విపశ్చీమ భస్మితే తదనుసారీరాసః అనయాక్రియత
 ఇత్యర్థః। ఆనేనచదేవీరాసస్యసౌకుమార్యం లోకాతికాయిత్యంచ గమ్యతే।
 విసూతం = తిరస్కృతం, మధుమానే - చైత్రమానే, యదరవిద్వమ్ = పద్మమ్
 తస్య మధురం = మాధుర్యం యస్యాస్సాతఘోక్తా। చైత్రమాసారవిద్యే సర్వ
 జనవశీకరణ సమర్థం మాధుర్యం పసిద్ధం। తదభిభవసమర్థ మాధుర్యోపేక్షే
 త్యర్థః। ఏతేనచదేవ్యాలోకాత్తర వశీకరణ సామర్థ్యం సుఖటీకృతం భవతి।
 అథచామధు = మకరర్థం గాతిగుప్తతీతి మమరః = భ్రమరః। విసూతః -
 నిష్కూనితః, మధుమాసారవిద్యే మధురః యయాసాతఘోక్తా। విలాపపుతపద్మ
 చాలనేన నిష్కూనితభ్రమరవతీతి ప్రకృతివర్ణనపరమిదమ్। యద్వావిసూతం =
 కన్మితం, మధుమాసారవిద్వం యేనసవిసూత మధుమాసారవిద్వః, తాదృశః
 మధురః = స్రమరః యస్యాస్సాతఘోక్తా మధుపాః చైత్రారవిద్వం విసూయ
 సోగన్ధాతి శయ సమ్మన్నామేనాం కద్దిరీమాళయస్తీత్యర్థః। కాసాశే
 యానిసూనాని = ప్రస్పటి, పన్మాసీత్యర్థః తేషాం యాతలిః = సముదాయః
 తస్యాః భాషా = కాన్త్యా। అభిగామా = మహోనా, తనః = శరీరం యస్యా,
 స్సాతఘోక్తా। ధృతారవిద్వమాలాసుదమామనోహ గాన్ధీతిభావః। ఆసారః =
 ధారావృక్షే, తద్యచ్ఛీతా, కరుణా = దయా యస్యాస్సాతఘోక్తా। ధారావృక్షే
 పమ్యేన దేవీకరుణాయా ఆస్మీత్పత్తిద్వా గా ప్రజాహేతుత్వం, తాపనివారక
 త్వం సాస్పృత్యం ఆప్రాధికోప నతత్వంచగమ్యతే। మృచ్ఛేరన్నం తతః ప్రజా

ఇతిశాస్త్రాంతే ఏతాద్వశీశివా = శివస్వపత్ని సుజ్ఞశ్చస్వరూపిణీవా। నానా
మణి = నానికాభరణనికేమః, సామజ్ఞల్యవ్యోతకః తస్యప్రవరా. భాః =
కాన్తిః తయా, తిమిరం = అన్ధకారమ్ “తిమిరం ధౌన్వే నేత్రామయే” ఇతి
మేదిని। ఉపరతిం = నిలయనం, అ సాదయేత్ = ప్రాప్యయేదితి ద్వికర్మకా
యం ప్రయోగః। మవీయాన్దకారం నిచారయత్ప్రతిప్రార్థనాయేనాన్దకారేణ
భగవతీనైవదృశ్యతేతముపకమయేతిభావః। యద్వాఅన్ధకారనాచినా తిమిరశబ్దే
నఅజ్ఞానం లక్ష్యతే అన్యత్సర్వం సమానం। నానామణి ప్రభాయా, తన్నా
శకత్వం దేవేనమృతప్రభావాదే నేతిజేయమ్”

అర్థము:—నానాయమాన = దాసుఁడు (నేవకుఁడు) గానయిన
సుమ = పువ్వులయొక్క, మనా = విడిసించుటవంటి నవ్వుగలదియు,
కదమ్మ + వర = కడిమిలోటలందు, నానా = నివసించునదియు, మనుమృ =
బంగారువికారమయిన, సుమనః = పువ్వుము (పద్మము) వానా = నివాసము
గాగలదియు, లేదా, మనుమృ = కమల్లబలతో గూడిన, సుమనః = దేవత
లకు, నానా = పొందదగిన స్థానమయినదియు, విపశ్చి = విజ్ఞానయకృత =
చేయబడిన, నానా = అనురాగముగలదియు, లేదా విపశ్చి = సజ్జచేత,
కృత = చేయబడిన, నానా = రాసప్రదగలదియు, విసూత = పోట్టుబడిన,
మధు + మాన = చైత్రమానమొదలి, అరవిన్ద = తామరపువ్వునొదలి,
మధురా = మామిర్యముగలదియు, కాసార = చెఱువునందుండనట్టి, నూన =
పువ్వులయొక్క, రతి = సముదాయముయొక్క, భానా = కాంతిచేత
అభిరామ = మనోహరమయిన, తనుః = శరీరముగలదియు, అసార =
ధారావస్థమువలె, శీత = చల్లనైన, కరుణా = దయగలదియు. అను,
శివా = సార్వత్రికేవి, నానా + మణి = ముక్కరయొక్క, పవర = శ్రేష్ఠ
మయిన, భానా = కాంతిచేత, తిమిరం = చీకటి (అజ్ఞానమును) ఉప
రతిం = కాంతిని, అసాదయేత్ = పొందించుగాక.

అంధ్రవివరణము: ఆశేకజన్మలలో, జేసిన దుష్టకర్మలచే

జేసిన తపయజ్ఞానమును బోగొట్టుమని కవి యిట్లోకమున ప్రార్థించుచున్నాడు. సాధారణముగా పుష్పముల వీధి ఒకదినమునందు ఉదయమున ఒకసారి వికసించును, అవికాసము సర్వజనమనోరంజకముగా నుండును. కాని షడవాడావికాసముండదు. పూవులుగూడ నశించిపోవును. అట్టిపుష్పముల వికాసము ఈపార్వతి హాసమునకు దాస్యమునుజేసి ఆమె హాసమందలి గొప్పగుణము (సర్వకాల సర్వావస్థలందు నశించని వికాసము)ను పొందగోరెను. ఆదాస్యము నంగీకరించి యీమె జడలగుగూడ దయచూచినవెడు కీర్తిని సంపాదించినది. అసగా ఈమె ప్రకృతిశోభను మించిన సుందరహాసము గలదని భావము. తన మనస్సున కావందమును గలిగించుటచే భక్తులకోర్కెల దీర్చుటకు తొందరపడునట్లుగాజేయు కడిమి తోటయందున్నదియు. అంగారు తామరపూగడ్డెయంగున్నదియు, లేదా, దేవతలు “భూలోకిమువలె స్వర్గలోకముకూడ నశించిపోవు”నని తలంచి కాళ్ళతనీతిని పొందగోరి. భూలోకిములోనికివచ్చి కమండలుదారణ మొదలగు నియమములు గలవారై పార్వతిని నేవించుచున్నారు. “అఖరు జన్మమునందు దేవిమరీసింది జీవన్ముక్తిని పొందుదు”రనెడు నాగమవాక్య ప్రమాణమువలన దేవతలీమెను గవ్యస్థానముగా సుకాసి చుచున్నారు. ఈమె కీకాగానమునందెక్కువ యనురాగముగలది లేదా చెలికత్తెలతోగూడి రాసక్రీడల నాడును, వానియందు సౌఖ్యమార్ద్రము. లోకోత్తరత్వముగల వీణనుసంగీతసాధనముగా నుపయోగించుచున్నది, చైత్రమాసమందలి తామర పువ్వుల సకలలోక మనోరంజకమైన మారుర్థముగలవై యుండును. అట్టిమారుర్థమునుగూడ తిరస్కరించుచూర్ధ్వము ఈమెకుగలదు. అసగా నీమె మారుర్థగుణముచే సర్వలోకములందలి వారిని వశీకరింపజేసికాను సామర్థ్యముగలదని భావము. లేదా ఈమెచేతియందు ఒకతామరపువ్వును ధరించి విలాసగా కదలుచున్నది. అప్పుడు రాపువ్వునందు వాలుటకువచ్చిన చుమ్మెడు ఎగిరిపోవుచున్నది. లేదా చైత్రవింశదమునందున్న అధికమక

చంద్రునుగూడ విడచి తుమ్మెదలు ఈమెవద్దకువచ్చి వ్రాలుచున్నవి. అనగా నీమె పద్మినీజాతి స్త్రీగనుక చైత్రావరిచంద్రముకన్న నెక్కువపాగధ్యముగలదియని భావము. మరియు నీమె తామరపూలదండను ధరించినది కనుకనే యింపయిన శరీరముగలది. ధారావర్షమువలె చల్లనైన దయగలది. వర్షమువలన ఓషధులు చక్కగ ఫలించును. ఆయోషయలవలన ప్రజలు కలుగుదురు. వర్షముచే తాపములు శాంతించును. ధారావర్షముగావున దట్టముగానుండును. అడుగకపోయినను తురియుచుండును. ఈమెదయ ధారావర్షమువంటిదనుటచే వర్షమునకుండు తైగుజములన్నియు నీమెదయకుగూడ గలవని యూహించుకొనవలెను. మంగళప్రదరూపయిన యీపార్వతీదేవి ముక్కరను ధరించినది. నానిలోని మణికాంతులు నాయజ్ఞానమనుచీకటిని బోగొట్టుగాకయని కవి ప్రార్థించుచున్నాడు. ఈమె ధరించినది కనుకనే అడ్డబాసలోని మణి, మానసికాజ్ఞానమును బోగొట్టగలదని భావము. దీనివలన ఈమెకేగాక యీమెకుసంబంధించినవానికిగూడ కత్తులన్నియు గలవని గ్రహించవలెను. అందుచేతనే యీమెసంబంధమయిన ఫాదోదకము, నిర్మల్యము, ప్రసాదము, మంత్రము మొదలగునవి తాపత్రయశాంతినిజేసి ముక్తినిచ్చుచున్నవని భావము.

—

శ్రీలక్ష్మీహయగీ) వాయనయః

స ప్ర మః శ్లో కః

శక్ష్మాక రే వపుషి శక్ష్మాశర క్తపుషి శక్ష్మాదిపక్షి విషయే
త్వంకామనా మయసి కిం కారణం హృదయపజ్కారిమేహి
గిరిజామ్, శక్ష్మాశిలానిశితటజ్కాయమా నవదనజ్కాశమాన
సుమనో, యజ్కారిభృజ్గతతి మజ్కాను పేతశశినజ్కాశ వక్త
కమలామ్॥

బు ధ తో షి టి

వైరాగ్యసముత్తయే దేహాత్మభాగ్ని నివారిణీ గిరిజా సమాశ్రయణీ
యేత్యాహశక్ష్మాకరేతి॥ భోజన! వపుషి = శరీరే, కామనామ్ = ఇచ్చా
విశేషమ్, అయసి = పాపాన్ని, కిం కారణమ్? హృదయపజ్కారింగిరిజా
మేహిత్యవ్యయః! అథవాహృదయేతి సమ్బద్ధ్యస్తంపదమ్! హృదయ
పజ్కారిమ్ = పాపవిరోధినీమ్, “అస్త్రీపజ్కం పుమాకపాష్మా పాపకల్పిన్
కల్మష” మిత్యమరః! పాపనాశినీమిత్యర్థః! నష్టే సతి పాపే చిత్తశుద్ధిద్వారా
ముక్తి సమాచి కేతి భావః! గిరిజామ్ = పార్వతీమ్, ఏహి = అశ్రయేత్య
వ్యయః! కేదృకే వపుషీ త్యాకాక్షాయం విశిష్యే ‘శక్ష్మాకరే’ ఇత్యాదినా!
శక్ష్మాయః = సద్దేహస్య, ఆకరః = స్థానమ్, తస్మిన్, నియతసద్దేహాస్సుదే
ఇత్యర్థః! అనేకోపాయపరిపుష్ట మపి పతయా శ్వేతిభావః! అనేన చో పేక్షా
విషయత్వం నూచితమ్ యద్వా శక్ష్మాంకరోతీతి శక్ష్మాకరం తస్మిన్
బాల్యాద్యుపచయాపచయాద్యవస్తా స్వధిగోల్పణత్వకృతత్వాదిక మనుపశ్య
తః మనసి క్షణికతాగోచర స్సద్దేహః! నశ్యత శ్వరీరిణ శ్వతుషాః సుపశ్యతః
స్వశరీర నశ్వరతాగోచరో వా సద్దేహః! తం కరోతీతిభావః శక్ష్మాశ =
త్వజ్జ్ఞాంసరహితశరీరాస్థి, తంచ రక్తం చ పుష్కాంతి కజ్కాశ రక్తపుష్క

తస్మిన్ ఇద మసృక్మాంసమేదోఽస్యాదిసముదాయాత్మకత్వా ద్వపక్షః ఆవ
యవే ప్రివచర్మావృతే ఆవయవి స్యపి హేయతాం చయతి వేదాధారత్వే
నావశ్యకస్యాపి క్తాస్తిపోషణస్య మదనోతుత్వేన చుత్తజననవాతా హే
యత్వ మితి చ సూచయతి। క్షుణ్ణః=హానోపయోగివత్త్రః లోహపృష్ఠః పక్షీ
విశేషః। సఆదిః యేషాం పక్షికాం తేషాంవిషయే, భోజ్యత్వేన నిర్దిష్టే వపుషి
కామనా మయసి కిమ్ కారణమ్। ఏవంచ సర్వధాక్షణికేనశ్వరే, హేయే
ఘాతుకపక్షివిషయే చాస్మిక్ దేహే ఇచ్ఛావిశేషప్రాప్తి స్సర్వధావర్జనీయ
ఇతి భావః। ఇచ్ఛాసామాన్యస్యత్వేన వర్జనీయత్వ మేవ। ఆస్యధా ధర్మసాధన
శరీర స్సోచ్ఛేదే తత్సాన్యపరమపుకష్టమ్ స్యాచ్ఛోచ్ఛేదాపత్తిః। అథ గిరిజాం
వివస్త్రి కక్ష్యే త్యాదివా। కక్ష్యాః = సదైహాః, ఆత్మప్రసక్తిత్వవిషయా।
తా ఏవ శిలాః=పాషణ్యాః, తాసాం భేదనాయ, యః నితః=తీర్థస్థధారః
టక్ష్మాః=ఆయసం శిలాభేదనసాధకమ్, స ఇవా చరత్రితి టక్ష్మాయమా
నం, తచ్చ తత్పదంచేతి కర్మధారయః తదేవ సక్ష్మాశమానమ్=ప్ర) శమా
నమ్, సుమనః = పుష్పం, తస్మిన్యే యుజ్జారిణః భృజ్గాః = భ్రమరాః
తేషాం తతిః = సముదాయః యస్యాస్తాం తథోక్తామ్ శిలాభేదనాయాయస
సాధన మివ భక్తజనసంస్థేహ నివారణాయ దేవీపదముపయుజ్యత ఇత్యర్థః
తథా ప్యాశ్రయణీయతా నూచనాయ సుమనస్త్యారోప ఇతిజ్ఞేయమ్। ఏవం
చ దేవీ స్వాశ్రితభక్తజన సంశయవిచ్ఛేదికేతి భావః అనేనచ “సంశయాత్మా
వివశ్యతి” ఇత్యాగమః దేవీభక్తవిషయే బాధితోభవతి। అథవా పదయోః
సక్ష్మాశమానాః సుమనసః= దేవాః, త ఏవ యుజ్జారి-రి భృజ్గాః, తేషాం తతిః
యస్యా స్తా మితి తథోక్తామ్। సదైహాగ్రస్తచిత్తాః దేవా ఆపితన్నివృత్తయే
దేవీపాదమాల ముపాశ్రితా ఇత్యర్థః। ఆత్ర ప్రథమపక్షే యుజ్జారి భృజ్
శబ్దేన దేవీభక్తా ఆధ్యవసీయంతే। ద్వితీయే పదశబ్దేన పుష్పశ్యవసానం గ
మ్యతే। తథాచ పుష్పత్వే నాధ్యవసీతం పదం గ్రాహ్య మితి భావః। తత్ర
యుజ్జారిపదేనాచాలత్వాదిగోచరాభక్తానాం ప్రథమాదమ్భావస్థానూచితా

దేవానా మపి భక్తసాధారణత్వే నేద ముపపద్యత ఇతి బోధ్యమ్ ఆశ్లేష-
కళశ్లేస, అనుపేతః రహితః యః శశీ చంద్రమాః తేన సదృశం, వక్త్ర)
పేన కమలం యస్యాస్తాం తథోక్తామ్ “నిభసంకాశనీకాశ ప్రతికాశోపమా
దయః” ఇత్యేమరః అత్రకళజ్జ్వరహితేన చంద్రేణోపమ్యవర్ణనా త్రథావిధస్య
తస్యాఽప్రసిద్ధ్యా నిరుపమ మిదం దేవీముఖ మితిగమ్యతే॥

అర్థము:—హేహృదయ! ఓహృదయమా! శంకా = సందేహ
ములకు, ఆకారే = నివాసస్థానమయినదియు (లేదా) శంకా = సందేహములను,
కారే = కలిగించునదియు, కంకాళ = రక్తమాంసములులేని ఎముకలను, రక్త =
నెత్తులును; పుష్పి = పోషించునదియు, కంక = రావులుగులు, అది = మొద
లుగాగల, పక్షి = పక్షులకు, విషయే = గుటియయినదియు అగు, వపుష్పి =
శరీరమునందు, త్వం = నీవు, కామనాం = కోరికను, అయనీ = పొందుచు
న్నావు, కారణం కిం = క్షేతుజేమి? పంక = పాపములకు, అరిం =
శత్రువునంటిదియు, శంకా = సందేహములనెదు, శిలా = రాళ్ళకు, నిశిత =
వాడియైన. టంకాయమాన = గడ్డపాజవలెనయిన, పద = కాళ్ళనెదు, సం
కాశమాన = ప)కాశించుచున్న, సుమనః = పుష్పములందు, రుజ్జ్వారి =
ధ్వనిచేయుచున్న, భృంగ = తుమ్మెదలయొక్క; తతిం = సముదాయముగల
దియు; అంక = కళంకముతో; అనుపేత = మాడుకొనకయున్నట్టి; శశి =
చంద్రునితో; సంజ్ఞాశ = సమానమయిన;వక్త్ర) = ముఖమనెడు;కమలారిం
పద్యముగలదియు అగు గిరిజాం = పార్వతీదేవిని, ఏహి = పొందుమా.

ఆంధ్రవివరణము:—ఓహృదయమా! నీవీ శరీరమందెక్కువ కోరి
కను బెట్టుకొని ప్రేమతో బెంచుచున్నావు. ఈశరీరము నందెక్కువ కోరి
కలను బెట్టుకొని ఎన్నిమంచిపదార్థములతో బెంచినను కావ్యతముగ నుండక
నేడో రేపో నశించిపోవును. కనుక సందేహస్పదమయినది. లేదా యీశరీర
క్షుణ్ణ సందేహములను కలిగించుచున్నది. అనగా ఈశరీరము బాహ్యతస్థము

దొకవిధముగను, యావనమండొకతీరుగను, వాగ్గళమున మహాకళెన్నునను కనబడుచున్నది. కనుక నిది స్థిరమా యస్థిరమా యనుసందేహము కలిగించుచున్నదని భావము. లేదా లోకములో నశించిపోవుచున్న శరీరములను జూచుచు తనశరీరముగూడ నట్లే నశించుననెడు సందేహమును గలిగించుచున్నదని భావము. అదిగాక మనమెన్ని శ్రేష్ఠపదార్థములతోపెంచినను ఈ శరీరము ఆపదార్థములచే నస్పృశ్యములగు నెముకలను, మదకారణమయిన రక్తమును పోషించునేకాని కాంతాదిగుణములను పోషించుటలేదు. అయితే రక్తాస్థులు లేకున్నచో శరీరమే నిలువదుగదా! ఆశరీరమే సకలభర్తృములకును పృథానమైనదిగదా. యీశరీరదూషణవలన ప్రయోజనమేమి? అనగా ఇచ్చట శరీరపోషణమాత్ర) మందే లక్ష్యముంచుకొని, పుష్టికలిగినకొలది పుష్టికొఱకే యత్నించుచు తద్వారా దుష్టకార్యములను జేయుచు నాశనమునకు దారితీయువారిని దూషించుచున్నాడనియు, భక్తిజ్ఞానములద్వారా ముక్తిని సాధించునట్టి శరీరపోషణము మాత్రము కోరదగినదేయనియు గ్రహించవలెను. మరియు నెంతరక్తమాంసముల పుష్టిగలిగినను అంత్యకాలమున రాబొందులు మొదలగు పక్షులు పొడుచుకొని తినివేయును, కాని యీ శరీరమున కంతకంటె సద్వినియోగములేదు. కనుక యోహృదయమా! ప్రతిక్షణము మార్పులుచెందుచు, నసహ్యకరమై, ఘాతుకపక్షులు పొడుచుకొని తినుటకంటె సద్వినియోగములేక నశించిపోవునట్టి యీశరీరమునందాశను విడచిపెట్టి పార్వతీదేవిని శరణుపొందుము. ఆమె నీలోనున్న పాపములను బోగొట్టును. ఇదిగాక ఈమె సందేహములనెడు పెద్దరాళ్ళను తెగగొట్టి పారవేయుటకు సమర్థమయిన పారలవంటి పాదములు గలది. ఎవరును ఎత్తలేని పెద్దరాళ్ళను గునపములతోపొడిచి, త్రవ్వి, చిన్నవిగను చూర్ణముగనుజేసి యావలకు ఎత్తివేయుట ఎంతసులభమో అంతసులభముగా నీమె పాదములు భక్తులసందేహములు బోగొట్టును. అనగా నీమె పాదశ్రేణులకు హృదయములో నెట్టిసందేహములును ఉండవని భావము,

అట్టిపాదములనెడు పద్మములందు తుమ్మెదలు భవించుచున్నవి. లేదా అట్టిపాదములందు దేవతలనెడు తుమ్మెదలు “మమ్ము తరింపజేయుమమ్మా!” యని భవించుచు నాశ్రయించు చున్నారు. అనగా భక్తులనెడు తుమ్మెదలమున నీమె పదపద్మముల నాశ్రయించిరనిగాని దేవతలు తుమ్మెదలరూపమున నీమె పదపద్మముల నాశ్రయించిరనిగాని భావము. దేవతలుగూడ భక్తివిషయమునందు మనుష్యులతో సమానులుగనుక స్వర్గాదులుగూడ నశించిపోవు ననియని తలచి దేవతలు తుమ్మెదలరూపమునవచ్చి కాశ్వత్థస్థితిని పొందగోరి పార్వతిపాదముల నాశ్రయించిరనిభావము, లోకములోని చంద్రునకు కళంకము స్వభావవిద్ధము. చంద్రునకాకళంకము లేనిచో నీమె ముఖమున కుపమానమగుటకు తగియుండును. అనగా కళంకములేని చంద్రుడువలె ప్రకాశించుచున్న ముఖముగలదని యర్థము. అనగా కళంకముగల చంద్రునింబడి సర్వజనహృదయాహ్లాదముగ నుండగా కళంకరహితచంద్రునివలె ముఖము ప్రకాశించుచున్నదనుటచే నీమె ముఖము నిరుపమమనియు, సర్వ లోకాతికాయ సంతోషసంగాయ యనియు భావము. ఓజ్జ్వలయమా అట్టిపార్వతీదేవిని ఆశ్రయించి సందేహములను హృదయపాపములను, పోగొట్టుకొని, ముఖములను జెందుమా యని భావము.

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

[illegible]

బు ధ తో ప్పి యో

సత్యుభయసంబంధమును పదేశం సాక్ష్యముల జన్మానతి జన్మానామ
కర్మ దమరః తస్య అర్థః - కర్మం ఇన్ద్రః తస్య యః కుర్మా = విరావత
నామతో గజః తస్య యో పుగం - పుగం, కుమ్మే. తా వసహసత
ఇతి తథోక్తా కుచా, తయోః సమ్మేళ్యః = ఉత్పన్నస్తత్యయలాభేన ప్రకంప
నీయః హరః, స ఏవ లలికా యత్యా స్స తథోక్తా । విరావతకుమ్మేతి
కాయినా తస్యః కుచా విశ్లేషః । తథా ఆవహసిపదేన దేవీకుచయోః
పరిణామశాస్త్రత్యకానిన్యాదిషు నిరుపమత్వం చూడ్యతే ఏతాద్భుతాశ్చయ
మూలకమేవ హరలలికాయోః ప్రక సస్యేయత్వం మితి భావః, రమ్భా = కదళీ
స్తమ్భః, కరిన్ద్రాకరః - గజశ్రేష్ఠహస్తః, తయోః యః ఉమ్మేళ్యః = గర్భ
తమవహత ఇతి తాద్భుతా పూర్వా. గత్యా = గమనేన, డిష్టు న్యేన అనుర
జ్ఞేతేపదే చ. యస్యాస్స తథోక్తా । రమ్భా కరికరాతికాయినా తస్మాన్
ఉర్వా ఇతి భావః । తాద్భుతోపభారేణ గమనే మాన్ద్యం ప్రత్యయతే ఒకవీవ
తత్పాదయోః డిమ్మేళ్యపదోపమ్యుగ్వానా అనురజ్ఞేతత్వోక్తి స్సస్థిచ్ఛక్తి అనేన
చ తత్పాదయో స్సోమమార్యాతితయః వ్యజ్యతే । కమ్భా = కమ్మర
విషయే ఇతి అనురాగాన్వయి ఉదారః = గాఢతరః చ అసౌ పరిరమ్భః =
అల్లింగనం, తేన అస్మిన్ వదాచరన్తి యే పులకాః = రోమాఞ్శ్చ । తేషాం
దమ్మేళన = గర్భేణ, అతిశయే నేత్యర్థః । అనురాగం (శివవిషయకం) విశన
యతి = నూచయ తీతి తథోక్తా । ఫలకోద్గమేన పరికరయత మరగం
మనయ తీత్యర్థః । ఇతా విజ్ఞానాః అపకర్షత్వం వ్యక్తజనమకరన్తి

తద్య దిమే పులకా అపి అప్రత్యక్ష శివవిషయకానురాగ మనుమాపయస్తీతి
 భావ! దేవీకృతపరి రమ్యణస్య జౌదార్యం స్వరమణస్య సుఖప్రదత్వాత్
 అతఏవ సాధిప్రాయ శృయ్యుపదప్రయోగః! శమ్ = సుఖం, భవశృన్వా దితి
 వ్యుత్పత్తేః! భానురాణామ్ = విద్యోతమానానామ్, అభరణానామ్ = అల
 జ్జారాణామ్, గుమ్భః = గుమ్భవం యస్యా స్నా తథోక్తా! అనేన చాల
 జ్జారాణాం బాహుళ్యం శ్రేష్ఠ్యంచ ద్యోత్యతే! శమ్భ ఇతి కశ్చనానురః
 తంప్రహరతీతి ప్రహరణా ప్రహరణేతి నన్ద్యాదిత్వా ద్విప్రత్యయాన్తః
 నన్దనేతి భావ్యప్రయోగా దస్య టాబస్తత్వమ్! తాదృశీకాళికా, శం =
 సుఖలక్షణమ్ సత్ = సల్లక్షణం చ, బ్రహ్మ అదిశతు = ఉపదిశతు, అధనా
 సదా = సర్వకాలమ్, శమ్ = సుఖమ్, కాశ్యతసుఖ మిత్యర్థః! దిశతు =
 దదాతు, అదిశతు ఇతి నా పదచ్ఛేదః! అర్థస్తు స ఏవ! యత్త్రికాలాబాధ్యం
 సుఖస్వరూపం చ తద్బ్రహ్మాదిశ త్వీతి ప్రాప్తవా.

అర్థము:— జమ్భారి = దేవేంద్రునియొక్క, కుమ్భి = విరావ

తమను నేనుగుయొక్క, పును = గొప్పవయి, కుమ్భ = కుమ్భస్థలములను, అప
 హాసి = నవ్వుచున్న, కుచ = నైసములందు, సుభావ్య = ప్రశంసించదగిన,
 హర = ముత్యాలహరమనెను, లతికా = తీగలదియు, రమ్భా = అరటిబోదల
 యొక్క, కరీంద్రకర = శ్రేష్ఠములగు నేనుగుతోండములయొక్క, డమ్భ = ,
 గర్వమును, అపహా = పోగొట్టునట్టి, ఉహరు = తొడలును, గతి = నడకచే
 డింభ = బాలునకువలె, అచరజ్ఞేత = ఎఱ్ఱబడిన, పదా = పాదములును, గల
 దియు, శంభౌ = శివునివిషయమందు, ఉదార = గొప్పదయన, పరిరంభ =
 కాగిలిచేత, అంకురత్ = మొలకలవలెనున్న, శైలక = గరురుపాటుయొక్క
 దంభా = గర్వముచే (అధిక్యముచే) అనుగాగ = ప్రేమను, పీకునా = తెలియ
 (నూచన) చేయుచున్నదియు, భానుర = ప్రకాశించునట్టి ఆభరణం వస్తు
 వులయొక్క, గుమ్భా = కూర్పుగలదియు, శంభ + అనుర = శంభుడను
 రాక్షసుని ప్రహరణా = చంపునట్టిదియు నగు కాళికాదేవి, శం = సుఖరూ
 పమును; సత్ = సదౌపమును అగు పరమాత్మను అదిశతు = ఉపదేశించు
 గాక లేదా. సదా = ఎల్లపుడు శం = సుఖమును దిశతు = ఇచ్చుగాక.

అంధ్రవివరణము:— కవి సుఖస్వరూపమయిన బ్రహ్మ సుఖ

దేశంపునుని పొందించుచున్నాడు. సాధారణముగా లోకములోని ఏనుగులకంటె దిగ్గజములు బలిష్ఠములై యుండును. వానికంటె దేశేంద్రుని వాహనమయిన విరావతము విశేషబలమదములు గలిగియుండును. పార్వతీ దేవి అట్టి విరావతముయొక్క గొప్పవయిన కుంభస్థలములను పరిహాసము చేయుచున్న స్తనములగులది. ఆస్తనములందు గౌరవింపదగిన తీగలవంటి ముత్యాలహారముగలది. అనగా పార్వతీకుదములు విరావతకుంభస్థలముల కంటె నెక్కువయిన కాతివ్యము, వైశాల్యము జౌన్నత్యముగలిగి నిగుఢమానములుగానున్నవనియు అట్టిసహృదైవస్థనములందుండుటచే హారమునకు గౌరవముకలిగినదనియు భావము. మరియు నీమె తొడలు అరటిబోడల గర్వమును ఏనుగుతొండముల పొగరును బోగొట్టుచున్నది. అనగా ఆదోకగా నుండుటలో నరటిబోడలు ఏనుగుతొండముల పృస్థములై తొడలకుపమానములయినవి. కాని వానినిమించిన ఆదోకతనము సౌఖ్యమార్గముగలిగి ప) కాశించు తొడలుగలదనిభావము. అదిగాక చిక్కపిల్లవాడు నడచునప్పుడు తక్కువఅడుగులు మెల్లగానేసినను పాదములెట్లుబడును అట్లే ఈమె పాదములు నడకచే నెట్లుబడినవని భావము. దీనిచే నామె యెంతసౌఖ్యమార్గముగలదో తెలియుచున్నది. పార్వతికి తన యర్ధశరీర మిచ్చుటచే శివునిపేమ వెల్లడియగుచున్నది. కాని పార్వతిదేవిపేమ వెల్లడికాలేదు. ఇచ్చట గాఢాలింగనముచే పార్వతికి గురుమోలః లెత్తినదియని చెప్పుటచే అగగురుపాటుచే శంకరునియందు పార్వతికిగల ప్రేమ స్పష్టమయినది అనగా వృక్షము ప్రత్యక్షముగా నగుపడకపోయినను మొలకలచెట్టి యూహించుకొందురు. అట్లే యీమెయొక్క గురుపాటుచే శంకరునియందుండు ప్రేమ పార్వతికున్నదియు తెలియుచున్నదని భావము. పార్వతీవల్ల భుజు (శంకరుడు) సుఖమును కలిగించువాడు కనుక పార్వతీదేవి కాగిలిచే నంతసుఖము ననుభవించినదని తోచుచున్నది. చక్కగ ప్రకాశించుచున్న యాభరణములను ధరించినదియు. శంభుడను రాక్షసుని సంహరించి నదియునగు పార్వతీదేవి ఏకామందును నాశనమును బొందవి శాశ్వత సుఖస్వరూపమయిన బ్రహ్మను ఉపదేశించుగాక యని కవి ప్రార్థనము. లేదా సర్వకాలములందుండు సుఖము నిచ్చుగాకయని ప్రార్థనము.

శ్రీ లక్ష్మీనాయగీవాయనమః

న వ మః శ్లో కః

దాక్షాయణీ ననుజితావిధౌ విశతదీక్షామనోహరగుణా
భిక్షాశినో నటనవీక్షా, విరోదముఖ దక్షాభ్యరప్రహరణా
వీక్షాం విధేహిమయిదక్షా స్వకీయజనపక్షా విపక్షవిముఖి
యక్షేశసేవితనిరాక్షేపశక్తి జయలక్ష్యావదానకలనా।

బు ధ తో ప్పి ణీ

కవిరత్ర సర్వసామర్థ్యసముల్లాసి కాశీకరుణాకటాక్షస్థిక్షణం కాక్షతి
దాక్షాయణీతి । హేవిన్ద్రముఖిః త్వం మయి వీక్షాం విధేహిత్వన్వయః ।
దక్షస్య - ప్రజారపత్యం (స్త్రీ) దాక్షాయణీ । ఏతేనచాస్యా ఆవతా
రాస్తరేన్వప్యభిజాత్యం గమ్యతే । దనోద్జాతాః దయజాః = అనురాః
తేహంయాశీకృతస్యాః విధిః తస్మిన్ వితతా = విస్తృతా దీక్షా = అభివివేకః
యస్యాస్సాతథోక్తా । దుష్టశిక్షణాభినివిష్టేత్యర్థః । దీక్షాపదేనచదుష్టశిక్షణా
ర్థమేవావతీర్ణేయమితిధ్వన్యతే । మనోహరాః గుణాః యస్యాస్సాతథోక్తా ।
సకంప్రాణిస్సౌదయాన్లదిసుగుణపరిపూర్ణేత్యర్థః । భిక్షయాకరణేన అన్నా
తీతి భిక్షో, తస్యభిక్షాశిః = కబ్జరస్య, యద్యాభిక్షాం = యాష్టాప్రాప్త
చన్నాదికమక్ష్మాతి భిక్షో । అత్రభిక్షాశబ్దేన తత్రాప్తచన్నాదికం
లక్ష్యతే । తస్యభిక్షాశిః నటనస్య = తాన్దవాఖ్యస్య నాట్యస్య వికేషేణ
ఈక్షా వీక్షా = అత్యాసక్తిదర్శనం యస్యాస్సాతథోక్తా । నావేక్షత్యేహి
గమకత్వాత్సమాసః । కబ్జరతాన్దవచుత్వాదరేణపశ్యతీత్యర్థః । యద్యా
అనటనఇతిచ్ఛేదః । భిక్షాశిః అనటనే = భిక్షార్థమటనాభావే. వీక్షా =
పర్యవేక్షణం యస్యాస్సాతథోక్తా ॥ అన్నపూర్ణాయః స్వస్వాంలాభేన
భిక్షో శిష్యస్య । పన్నరేకవాక్యేతిహాఃయా తత్రప్రవృత్తం శిష్యం నిధా

రయితుం సర్వదా జాగరూకేత్యర్థః। క్షణమపిశివవియోగ మసహ మానాత
దటన నివారణపరేతివాక్యః। దక్షస్యయః అధ్వరః=యాగః, అశివారవృత్తిః,
తం ప్రసారతీతితథోక్తా। సర్వసమర్థస్యాపిస్యపితుః ప్రజాపతే రశివారవృత్తి
యాగం నాశయా మానేతిపౌరాణికీగాథాఽత్రసూచితా। ఏతేనచాథర్వనా
శిసే ప్రజాపతీ నామపినియమికేచగమ్యతే। దక్షః=అనుటన ఘటనాసమ
ర్థా। స్వకీయాః=స్వీయభక్తాః యేజనాః తేషాంపక్షః=పార్శ్వం యస్యా
స్యాత్తథోక్తా। భిక్షజనపార్శ్వవర్తినీత్యర్థః। విషక్షాః=శత్రుః, తేషాంవిషయే,
విముఖః=పరాజ్ఞుభిః, తిరస్కృత శత్రుప్రత్యేత్యర్థః। పక్షిమభీతివా। యథా
పక్షిణః సుఖేన (చిచ్చుపుటేన) పలలాదికం తోడయనితద్వదియమపి శత్రూ
నిత్యర్థః। యత్కాణాం దేవయోని విశేషణా మిశః యత్యేకః=కుబేరః,
తేనసేవితః=సఖిత్యాత్నుజితః శివః, తిర్యకానియాతేషాం=నిర్దావిమయే
శక్తిః=సామర్థ్యం, జయః=సర్వోత్కర్షణం, తయాః=లక్ష్మణామ్=చిహ్న
భూతానామ్, అవదానానామ్=పశస్తకర్మణామ్, కలవమ్=సాహిత్యమ్
యస్యాస్మా తథోక్తా। “అవదానం కర్మవృత్తం” మితి కలకాగ్నోల్లాఖ్య
నందచిహ్నం లక్ష్మవలక్షణమితిచామరః। శివస్యశక్తిజయముచకాని పౌనా
గ్యప్రదాని ప్రశస్తకర్మాణి సదా కరోతీత్యర్థః। క్రీణాం సూచారవర్తనం
తు భర్తృణాంశక్తిప్రసూచిహ్నం చేతిశాస్త్రప్రసిద్ధమ్। యద్యాయ
తేకసేవితః=శివః, ఆత్మనఃసాధిపత్యనుస్థితత్వానుకుబేరః లోకోత్తరగుణ
కాలినం సర్వశత్రుసంహారకం శివం సేవత ఇతియతేకసేవితపదేన శివస్య
నిర్దేశః సాభిప్రాయః కృతః। తస్మాత్త్రీపురారే నిర్గతః ఆతేషానిర్దా
యయోస్తా శక్తిః=సామర్థ్యం, జయః=సర్వోత్కర్షణం, తయాః=లక్ష్మణామ్=
చిహ్నభూతానామ్, అవదానానామ్=ప్రశస్తపరాక్రమకృత్యానాం, కల
నం=సాహిత్యం యస్యాస్మా తథోక్తా। తి)పుకసంహారాదిషు ప్రకటితశక్తిజ
యోపేతేనశక్తిరేణా పృథినన్విత శక్తిజయా స్వపరాక్రమకృత్యేషు మహా
హనురమర్దనాదిషు దేవీష్టప్రద్యృతపతీత్యర్థః। అనేనచదామృత్యానుగుణ్యా
భ్యజ్యతే, అనేనదేవీశేషణేన ప్రార్థయతి తత్తజయసంక్రమణం ప్రార్థనా

గోచరంభవతి: ఏవమేవాన్యైరపిదేవీ విశేషతైః ప్రాశ్నయితరి యథాయోగం తత్తద్విశేషకాలితా ప్రార్థనావిషయత్వేన ప్రతీయతే! వినోదః=కాతుకం ముఖే యస్మాన్సన్యాస్యముఖ్యస్థిః హేవినోదముఖ్యత్వంమయి-వీనజనే, వీక్షాం విధేహి=కురు దీనజనాసు కి మృషీక్షణ మపిత వైకోవినోదోభవత్ప్రతి సముద్భి తాత్పర్యమ్.

అర్థము:—హేవినోద + ముఖి = సంతోషము ముఖమునందు కల యోహార్వతీదేవి! (త్వం = నీవు) మయి = నాయందు, వీక్షాం = చూపును విధేహి=శించుమా [ఇది ప్రార్థనము] ఇంక ప్రార్థతిని విశేషణములచేసిందే శించుచున్నాడు. ద్రాక్షాయశీ-దక్షునికూతురును, దనుజ=రాక్షసులయొక్క, శిక్ష-శిక్షించుటయొక్క-విధా-పద్ధతియందు, వితత-వెద్దదగు, దీక్షా=పట్టుదలగల దియు, మనోహర= మనస్సుగకింపైన, గుణా= సుగుణములుగలదియు. భిక్షా మెత్తుటచే, అశిస= భుజించువాడగుశివునియొక్క, లేదా, భిక్షా= తిరిప మెత్తుటచే గల్గిన అన్నాదులను, అశిస= భుజించునట్టి శంకరునియొక్క, నటన= తాండవమను పేరుగల నాట్యముయొక్క, వీక్షా = చూచుటగల దియు. లేదా, భిక్షాశిస = బిచ్చమెత్తిన అన్నాదులనుతియనట్టి శంకరుని యొక్క, అదక్షున= బిచ్చముకొనుట తిరుగకయుండుటయందు, వీక్షా = చూపుగలదియు, దక్షు = దక్షునియొక్క, అభ్యర = యజ్ఞమును, ప్రహరణా-సాచుచేసినదియు, దక్షా = సమర్థురాలును, స్యోజీయ = తనభక్తులయిన, జని = మనుష్యులయొక్క, వక్షా = వైపునందుండునదియు, విపక్ష = శత్రువులవ్యయమును, విముఖి = వెడమొగముగలదియు, లేదా వి + ముఖి = సకి ముక్కలవంటి మొగముగలదియు, యక్షేశ = యక్షులకు ప్రభువయిన హరినిచే, నీరిత = పూజింపఁబడు శంకరునియొక్క, నిరాక్షేప = నిండింప నకునట్టి, శక్తి = సామర్థ్యమునకు, జయ = జయమునకు, లక్ష్మిత = గుర్తుల యైన, అవదాన = ప్రకృతకర్మలతో, కలనా = కూడికనియున్నదియు అగు ప్రార్థతీదేవి నాయందు చూపునుంచు గాకయని ప్రార్థనము.

అన్యవివరణము:—ఈశ్లోకమందు కవి అన్ని శక్తులతో పృథా

శించునట్టి దేవియొక్క కీర్తిగంటిచూపుల పృథాకరమును గోరుచున్నాడు. ఎల్లపుడును సంతోషించు ముఖముగల యోపార్వతీదేవి! నీవు నాయందు ప్రేమపూరితమయిన కీర్తిగంటిప్రసారము నుంచుమాయని ప్రార్థించుచున్నాడు. పార్వతీదేవి యెట్టిదనగా? ఈమె సతీజన్మమనందుగూడ సర్వసమర్థుడైన దక్షుని యుత్తమకుటుంబమున జన్మించినది. దుష్కార్యలయిన రాక్షసులను శిక్షించుటయందు పట్టుదాగలది. అందరి మనస్సులను ఆకర్షించునట్టి మంచి గుణములుగలది. బిచ్చమెత్తి భుజించునట్టి శంకరునియొక్క తాండవమను మేరుగల నాట్యము సత్యాదరముతో చూచుచున్నది. లేదా నేనెక్కడ నున్న నక్కడ అన్నరాకులు గల్గుచుండునుగదా యట్టి యన్నపూర్ణవైశవన్ను వివాహమాడి శంకరుడు బిచ్చమెత్తుట పాడిగాదని తనభర్త తిరిపముకొఱకు తిరుగుటను మాన్పించుటకై బాకరూకతతో జూచుచున్నది. లేదా తనభర్త బిచ్చమునకేగునట్టి వియోగమునుగూడ సహించలేక బిచ్చమునకు తిరుగకున్నచో బాగుండునని ఆలోచనతో చూచుచున్నది. తనతండ్రియైన దక్షుడు శివుని నాహ్వానింపక అధర్మముగా యాగమునుజేయ మొదలిడెను. అప్పుడు తండ్రియనియైన లెక్కించక అయ్యధర్మయజ్ఞమును నాశనము చేసెను. అన్నిలోకములందుగూడ చెప్పబడుటగాని యూహించుటగాని యలవికాని సర్వకార్యములను జేయగల సామర్థ్యముగలది. దనభక్తులకుసమీపమందుండి ఏయాపదయురాకుండ కాపాడునది. శత్రువులను తిరిస్కరింపగల శక్తిగలది. లేదా పక్షి ముక్కుతో మాంసమును పొడుచుకొని తిని జేయఁజేయు ఈమె శత్రువులను పొడువగలదు. యక్షులకు ప్రభువు కుచేరుడు అకుచేరుడు నవనిధులకు ప్రభువు, తనవిధులను రక్షించుటకుగాను సర్వసంహారకమయిన శంకరునితో స్నేహమునుజేసి యాతనిని పూజించుచున్నాడు. అట్టి శంకరునకు శక్తి, జయము గలుగుటకుతగిన పృశస్తకర్మలను జేయుచున్నది. అనగా శ్రీల సదాచారమువలన భర్తలకు జయము,

శక్తి. ఆయావు కలుగుచుండునని శాస్త్రముగలదు. ఈపార్వతి యట్టిశాస్త్రముననుసరించి తనభర్తకు జయశక్త్యాయువుల గలిగించు సహచారముతో సున్నదని భావము. ఈమె నడవడికవలననే శంకరునకుగూడ జయముగలుగుచున్నవనియు, నందుచే నీమెయే కొనియాడదగినదనియు గ్రహించవలెను. లేదా, శంకరుడు త్రిపురాసుర సహారము మొదలగు కార్యములందు తనశక్తినిజూపిజయమునుపొందెను. అట్టిశంకరునిశక్తి జయములనామ్యచిహ్నములయిన పుష్పకర్మలగు ఈమెగూడ మహిషాసుర మర్దనాదులందు చేసినది. అనగా శంకరునకు తగిన శక్తిసామర్థ్యములు ఈమెప గలవనిభావము. కనుక దాంపత్య మనుగుణముగానున్నదని తెలియుచున్నది. అట్టి శక్తి జయములుగల పార్వతీపీఠానిమును ప్రార్థించుటచే కవికిగూడ అశక్తి జయముగలుగునట్లు కోరెనని ప్రార్థనలోని భావము వెల్లడియగుచున్నది. ఇట్లే దేవికివేసిన యితరవిశేషణములచే వానివాని ఆర్థములకుననుగుణమయిన శక్తులను కవి, కోరినట్లు గ్రహించవలెను.

శ్రీ లక్ష్మీ హయగ్రీవా య నమః

ద శ మ ః శ్లో క ః .

వద్దాదులోక వరసద్దాయినీ విమలకున్దావ దాతరదనా
బృన్దారబృన్ద మణిబృన్దారవిన్ద మకరన్దాభిషిక్తచరణా
మన్దాసిలాకలిత మన్దారదామభిరమన్దాభిరామహకుటా
మన్దాకీనీ జవసభిన్దానవాచ మరవిన్దాసనాదశతమేః

ఇతి కాళిదాసకృతాదేవీ దశశ్లోకీ స్తుతిస్సమప్తా.

బు ధ తో షి ణీ .

సర్వశక్తుఃసీనిం ధారాశుద్ధిం స్వకవసే ప్రార్థయతివద్దాత్రితిఆరవిన్ద+
అసంయస్యాస్మాపద్యాసనస్థాకాళికా, మే = మహ్యమ్, వాచమ్, విశయః
తదాత్విత్వవ్యయః॥ కీర్దుకీకాళికేతివిశేషః॥ వద్దారపి = సమస్కృతికీలాః, యే
లోకాః_జనాః “లోకస్తుభువనేతన” ఇత్యమరః, తేహవరాః = వాఙ్మో
తాని, “దైవాద్వ్యతేవః శ్రేష్ఠే త్రిమ్యుజేచనాత్ప్రియే” ఇత్యమరః, తా
సమ్యక్ = అనుకూలం యథాతథాదదాతీతి తథోక్తా, వద్దారశబ్దేన భక్తా
నామ కృత్రియావిరతభక్తి సమున్నత్యం, సద్దాయినీత్వనేన దేవ్యాః భక్తానా
ః మృతత్యం చగమ్యతే, విమలాసి_స్వచ్ఛానియూనికున్దాని_మాఘాని
“మాఘ్యంకున్ద” మిత్యమరః, తద్వద వదతాః = సితాః “ఆవదాతసిన్ధో
గౌర” ఇత్యమరః, రదనాః = దన్తాః యస్యాస్మాతథోక్తా, “రదనాదశనా
దన్తారదా” ఇత్యమరః, నిర్మలసితదన్తశోభినీత్యర్థః, సితదన్తానాం భాగ్యభోగ
రూచకత్వం సామద్రికకాన్త్ర ప్రసిద్ధమ్, బృన్దేన_సమూహేన, అసమ
ర్థాత్ ఋచ్చన్తి=గచ్ఛన్తీతి_బృన్దారాః=దేవయోనివిశేషః_తేహమయద్బున్దమ్=
సమూహః, తస్యమణయః = చిన్తామణి ప్రభృతయః_తేహంబృన్దమ్యస్యాస్మా
న్ధాత్తా, సకలదేవతాః చిన్తామణ్యాదిభిరేనామ పూజపన్నిత్యర్థః, ఆరవిన్దా
రామ్, పద్మానామ్, యామకరన్దః = మధు, తేన అభిరః సిక్తచరణేయస్యా
స్మాతథోక్తా, పద్మమకరన్దేనసాదయోచిసి క్షేత్యర్థః, “మధునామధురావాణీ”
త్రాది నాతప్రగ్రహేమమధునః అభిషేక ద్రవ్యత్వేనోక్తత్వాత్, అథవా
గ్రహసమర్పితారవిన్దేభ్యస్సవతామకరన్దేన అభిరః సిక్తచరణేత్యర్థః, అనేన
_విరళపద్మపూజా సాతత్వం సూచ్యతే, మద్దాసావనిశ్చేతి కర్మథా
నః, తేన అకలితాని_సంయుతాని, మన్దారాణామ్ =కల్పవృక్షప్రసూనా

వామో, దామని-మాటాః తైః తథోక్తైః అనుష్ఠం = అధికమయ
 అధికామమ్ = మనోహరమ్, మకుటమ్-కిరీటం యస్యాస్మాతథోక్తా
 లాః లితతజ్జేనదామగతసాగర్భ్య ప్రసారఃవ్యజ్యతే। వాచంవిశేషస్త్వి
 ముగ్ధాకినీ = ఆకాశగర్భా॥ “అమన్దాకినీవియద్గర్భాస్పర్శనీమరదీర్హిణా”
 తస్యాః యః జవనః-ప్రవాహః తంభిస్తే-తిరస్క-రోతీతి తాదృశేచ సా
 విశేషణసమాసః। అత్రజస్సోత్థాత్ముగతో వేగేచాజుచక్రమ్
 “జవనాతుస్య దేవేగీచాయే నావేగీనితి” ఇతి మేదిసి। వేగవానిత్య
 వేగశీలత్వాన్మన్దాకినీ సాన్నిధ్యతత్త్వజవనశబ్దస్య ప్రవాహార్థకత
 అనేన ఆకాశగర్భాప్రవాహాధిక వేగకాలవచాంస్యాదిశేతి (ప్రార్థ
 భావః। యద్వామన్దాకిన్యాః యః జవః-వేగవాన్ ప్రవాహః। ఆర్క
 జస్తః। “తరస్వీత్వంతో వేగీ ప్రజవీజవనోజవః” ఇత్యుపరః। తసా
 హాస్పభిస్తే ఇతిసభిద్వానా। నభార్దస్యనశబ్దస్యభిద్వానే త్యనేనసుప్రుశే
 మన్దాకినీప్రవాహాభిన్నావాగిత్యర్థః అనేనమన్దాకినీ ప్రవాహసాదృ
 వాచి సార్థ్యత ఇతిఫలితమ్। ఏవంచస్యవాచి మన్దాకినీప్రవాహ
 ధ్వజాః సార్థ్యనీయత్వేన ప్రతీయంతే। తేచధర్మాః దేవీవిశేషణ
 ప్రవాహే, తద్వారా వాచిహోన్నేతుం శక్యస్తే। యథా। వన్దా
 పూయినీత్యనేన దేవీగతం భక్తజనవాఙ్మా పరిపూరకత్వం గ
 తభిన్నాయం వాచిచగమ్యతే। వాక్పక్షేభక్తజనాః పరితారః శి
 భవన్తి ఏవవేదవిమలకున్దావ దాతరదనేత్యనేన స్వచ్ఛత్వం, బు
 ధుణి బుద్ధేత్యనేన దేవపూజ్యత్వం। ఆరవిష్ట మకరందాభిషిక్త చరణే
 ఘర్మకాశిత్యమ్. మందానిలాది మకుటాస్తేన మానసోల్లాసిత్యం లా
 జభయతామీగమ్యతే। వ్రవాహసాదృశ్యేన చ అనర్గళధారా
 గమ్యతే। ఏవంచ కాలిదాస వచస్సుయథోక్త సకలగుణసముత్తిః
 ఏతాదృశ సకలక్షణ లక్ష్మితత్వ మస్యాశేవస్తుతా పరాంకాష్టాః
 సరోస్త్రమత్సమస్యాఃస్తుతేః ప్రతిభాతి ఆద్యస్తపద్యయోః కవితా
 గ్ధనయాకవరయం “సకవితా యద్యస్తీదాశ్యేనకిమ్” ఇతిలోకో
 చయతీతకమ్॥

ఇతి శ్రీలక్ష్మీహయవదన దేవపాదమూల తలావాససమాస
 వైభవోపేతేన, పూర్వగోదావరీమణ్ణలాస్తర్గత కపిత్థపురినివాసి శ్రీ

దానికాలాక్షి-సుబ్రహ్మణ్యముని సజ్జా కార్యజాగ్రజేన, రాజమహేంద్రపుర
పురపాలక సభ్యోన్నత సాతాశాలాన్వోపాధ్యాయ పదాధిష్టితేన, కుళిక
నందనగోత్రజేన, ముక్కవీల్లిత్యుపసామకేన, అన్నపూర్ణిష్టిన విరచితా, కాళీ
వరపాసాదలబ్ధ. సర్వతోముఖపాణితి విభాజమాన కవితాసామ్రాజ్య
ధురంధర మహాకవి కాలిదాసోపజ్ఞాయాః దేవీదశశ్లోక్సీస్తుత్యాః టీకాయాసా
భావాలంకారభూషిణీసంస్మృతి శోకవిశోషిణీబుధతోషిణీజయతుతరాంశమే

అ ర ము :— వందారు=నమస్కరించు స్వభావముగల,
లోక=భక్తలగుపూజలకు, వర-కోరికలను, సందాయిసీ=ఇచ్చునదియు, విమల-
స్వచ్ఛమైన, కుండ=మల్లిపూవులవలె, అవదాత=తెల్లనయిన, రదనా =
దంతములుగలదియు, బృందార = దేవతలయొక్క, బృంద = సమదాయము
యొక్క, మణి = చింతామణి మొదలయినమణులయొక్క, బృందా = సము
దాయముగలదియు, అరవింద-తామరపువ్వులయొక్క, మకరంద = తేనెచేత
అభిషిక్త అభిషేకముచేయబడిన, చరణా = పాదములుగలదియు, మంద +
అనిల = పిల్లవాయువులతో, ఆకలిత-కూడుకొనిన, మందార = మందారలూ
లయొక్క, దామభిః = దండలచే, అమంద-మిక్కిలి. అభిరామ = మనోహ
రమయిన, మకుటా = కిరీటుముగలదియు. అగు, అరవింద = పద్మమే,
అసనా = సింహాసనముగాగల పార్వతీదేవి, మందాకినీ = గంగానదియొక్క
జవన=చేగముగల ప్రవాహమును, భిందాన = భేదించునట్టి (తిరస్కరించునట్టి)
వాచం = వాక్కును, లేదా మందాకినీ = గంగానదియొక్క, జవ = చేగము
గల ప్రవాహముతో, నభిందాన = సమానమయిన, వాచం = వాక్కును,
మేనాకు, దితకు = ఇచ్చుగాక॥

ఆంధ్రీవివరణము:—కవి సర్వకృతులతోగూడిన ధారాశుద్ధి
తనకవిత్వమందు గలుగుగాకయుని ప్రార్థించుచున్నాడు. అకృత్రిమభక్తుల
ఈపార్వతిని నమస్కరించినంతనే యామె వారివారి కోరికల నెఱవేర్చును.
అనగా సీమేవలన వరముల బొందవలెనన్నతో కృత్రిమములేని భక్తి యెడ
తెగక యుండవలయు నేకాని యితరసాధనము లక్కఱలేననియు, భక్తియే
భక్తుఁ ఁడ వాత్స్వలముగలదనియు తేలుచున్నది. గురుభక్తులకు తెల్లనై
స్వచ్ఛమయిన దంతములుగలది. తెల్లని సువర్ణదంతములచే భావ్యమగు
గలుగును అని సాముద్రికశాస్త్రము. దేవతలు గుర్తులుగారిచ్చుచున్నట్లుగా

మూలండు తమవద్దనున్న భక్తముని వేదములను పూజించిరి.
 వీమెపాదములందు భక్తులమకరందముచే నభిషేకింపబడినది. భక్తులు
 రపువ్రులచే ఎఱిగింపబడు అధికముగా పూజించగా అభిషేకింపబడినవారని
 పడి పాదములు తడిచినవి. ఈమె మందారపువ్వులదండలను తన
 హండు ధరించినది. అదృష్టముపొందనుండి పిల్లవాడౌచుచున్నది. పరిమ
 జేశమంతటను వ్యాపించుచున్నది. కృష్ణమయిండ్లను ఆసార్వ
 మందాకినీనదీ ప్రవాహమును పొందెను. కవిత్వాధారణి. నా
 గాక. లేదా మందాకినీనదీ ప్రవాహముతో సమానమయినవేగము తనక
 మందుండునట్లుచేయు గాకయనిపొర్గినము. సార్వత్రికదేవికి వేసినవిశేషము
 బట్టియు, గంగాప్రవాహ సాదృశ్యమునుబట్టియు తనకవిత్వమునకు ఈ
 శక్తు లందుగాకయని ప్రార్థించునట్లు కవిభావమునుగ్రహించవలెను.
 ఈకాళిదాసు కవిత్వమందు భక్తులకోరికలను నెఱవేర్చునంతటి శక్తి
 స్వచ్ఛమగు (నిర్దోషత్వము) దేవతలచేగూడ కొనియాడబడుట భా
 కార మాధుర్యముచే మనస్సు నాకర్షించుట, లోకములందు వ్యాపి
 వినుట కింపుగానుండుట, కుంటువడని ధారాశక్తి మొదలగు శక్తులు
 భావము. ఇన్ని గుణములును ఈస్తోత్రమునందుపరపూర్ణముగానున్నవి.
 ఈకవిత్వమే సరోత్తమమయినదని తేలుచున్నది. ఇది గాక కవి మొద
 మందును, చివరిపద్యమందును కవితావిశేషమునే ప్రార్థించుటచే
 లందుగాని రాజ్యమునందుగాని యితనికి కోరికలేదని వెల్లడియగు
 “చక్కని కవితగల్గినవో రాజ్యమక్కఱలే”దను లోకోక్తికి నీతఁడ
 రణగానున్నాడని గ్రహించవలెను.

ఇదిశ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవానుగ్రహలబ్ధసకలవైభవ కవిత్వపురీ
 అన్నపూర్ణ విశాలాక్షీ సుబ్రహ్మణ్యముని సంఖ్యాకాః
 గ్రజ, రాజమహేంద్రవర పురపాలకసంఘోన్నతపాఠ
 లాంధో)పాధ్యాయ పదాధిష్ఠిత, కాళికగోత్రనంజ
 ముక్కవిల్లిత్యుపనామక, అన్నప్పదీక్షితనామధే
 విరచితంబైన మహాకవి కాళిదాసకృత దేవీమా:

శ్లితపూజా దశశ్లోకాంధ్రవివరణము సర్వము
 సంపూర్ణము.

